

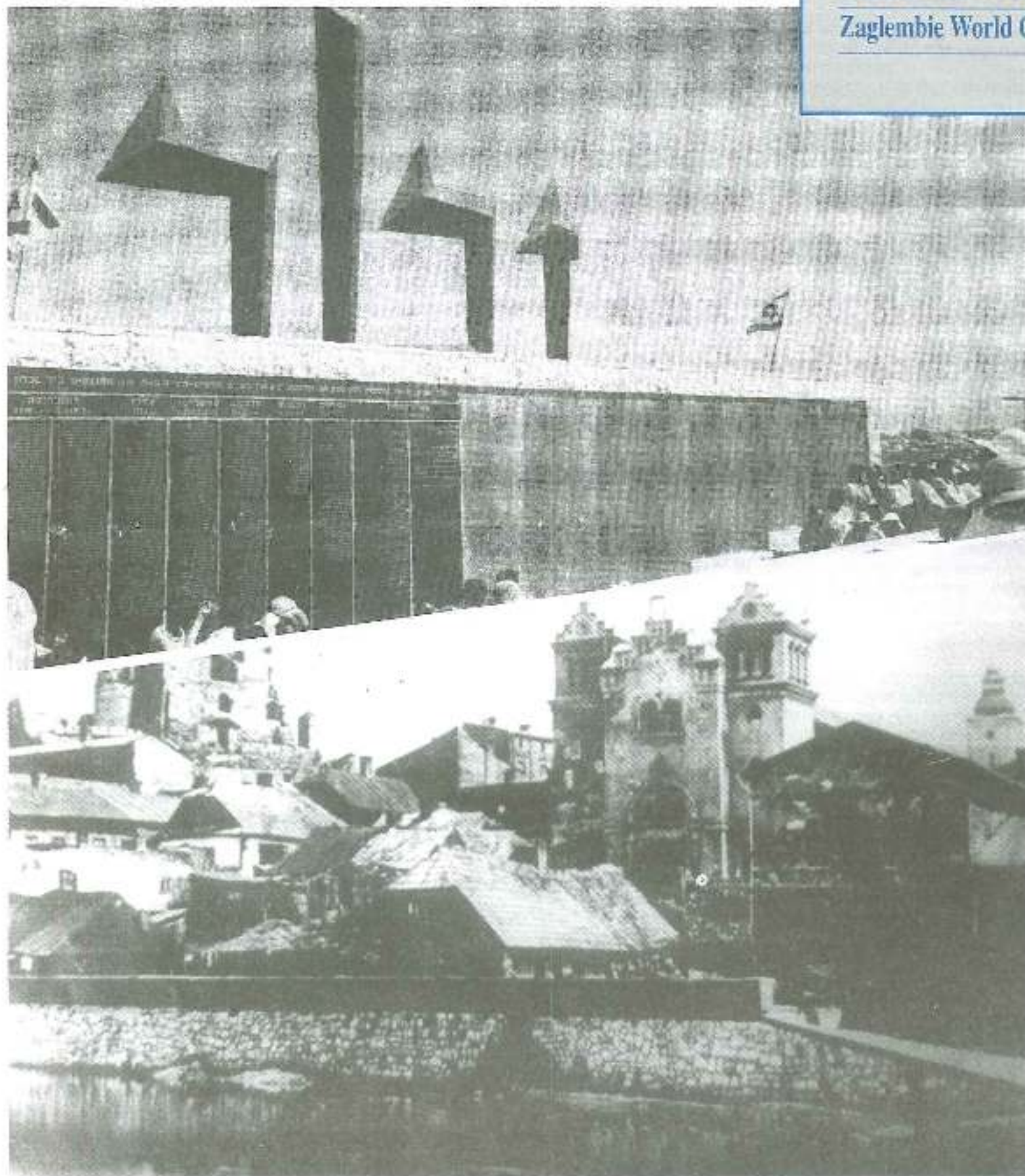
עלון זגלמביה

זאגלעמביער צייטונג

מידעון מס' 15 תשרי תשס"ה ספטמבר 2004

ארגון עולמי של יוצאי זגלמביה
Zaglembie World Organization

קהילות זגלמביה

Bedzin
Sosnowiec
Dąbrowa
Zawiercie
Czeladź
Siewierz
Sławków
Wolbrom
Dańdówka
Golonóg
Grodziec
Kazimierz
Klimontów
Ksawera
Łagisza
Maczki
Milowice
Modrzejów
Niemce
Niwka
Piaski
Porąbka
Strzemieszyce
Wojkowice
Zagórze
Ząbkowice
Kromolów

Bedzin

Bendin

בנדין

ארגון יוצאי זגלמביה רח' פרישמן 23 ת"א 63561 ישראל. טל: 03-5270919

Zaglembie World Organization. 23 Frishman St. Tel Aviv 63561, Israel. Tel: 972-3-5270919

לפני שנה, יצאה משלחת בת קרוב לחמישים איש לביקור בגלמביה ובאתרים נוספים במלון. המשלחת היתה מגוונת וכללה את בני הדר הראשון, השני ואף תשעה נכדים מבני הדר השלישי.

בעלון מס 13, שיצא לאור בראש השנה תשס"ד, פורסמו פרטי הביקור המוצלח במדין. בק היתר נכתב: "בוה שייטט את הביקור המרגש במדין עם הבטחה מהפולנים שאחד הרהובות באזור הגטו ייקרא על שם גיבורי הגטו". ובכן, אני יכול למשר לכם שבקשתנו לחנצחה נענתה בחיוב. ראש העיר מדין ויו"ר מועצת העיר חודישע לנו כי מיכר באזור גטו סמינקה תיקרא "מיכר גיבורי הגטו" - Plac Bohaterow Getta.

חניכת המיכר תתקיים ביום שני ה-4 באוקטובר 2004 במעמד ראשי עיריית מדין, ראשי מרזו שלוח העילית (קטוביץ), ראשי עיר זלמביה, ראשי הגמינה היהודית, ואנשי המשלחת שלנו שומיץ את יחודי זלמביה. למחרת יתקיים מפגש שיכלול משלחת של בני נער מישראל עם תלמידי היילציטאום ע"ש מיספיאסקי, בעבר הגימנסיה היהודית על-שם פירסטנברג.

כל הפעילות הטקסית והתרבותית מאורגנת על-ידי עיריית מדין וקרן "יונתי" - המרכז לערבות יהודית במדין ובאזור זלמביה - בראשותם של התי אדם שידלובסקי ומיורסלב סטרויינסקי.

המשלחת חוצצת לזלמביה תבקר במדין ובאתרים אחרים בעיר זלמביה, נעלה לקברי אבותיה בכל בתי הקברות בזלמביה. נבקר באתרים היהודיים באזור סיסטוביץ ואנו תקווה שנמצא כבר לזכות הנצחה על המוסדות היהודים שפעלו במקום.

גיבורתי ורבותי, בשנים האחרונות תוצאתי משלחות רבות לפולק ומיימנו הרבה ביקורים בזלמביה. אני יודע שיש מינינו אנשים, ובמיוחד אנשים מחץ לארץ, שדעתם אינה מוחה מביקורים אלה. אני מבקש לחזור ולומר כי המסורת העיקרית של הארגון הן הנצחה והעברת המורשת לזרורות הבאים.

באשר להנצחה, עשינו בתחום זה מעל ומעבר: יד הזיכרון במודיעין, מצבת האפר בנחלת יצחק, המועדון ברחוב פרישמן ולאחרונה קריאת רחוב ע"ש קהילות זלמביה בתיא. אין ספק, שבישראל הנצחנו את יהדות זלמביה בצורה ראויה ביותר, הרבה מעבר לערמים מקבילים אחרים.

אלא בזה לא סגני, חלח עלינו החובה להנציה את האתרים היהודיים גם בעיר זלמביה ובמדינה. אי לכך עלינו לפעול להנצחת בתי מנסת, בתי ספר, בתי חולים, בתי יתומים ומוסדות נוספים במדין.

אולם, בראש ובראשונה פעלנו לשיקום שבעה בתי קברות במדין. לשם כך הפעלנו גורמים שונים, כולל תורמים אישיים. בעזרתם הצלחנו לשקם את בתי הקברות למעט בית הקברות הישן במדין המצוי עתה בתחליף שיפוץ ושיקום. בתי קברות אלה הם הסיבה העיקרית שאנו מבקרים מדי פעם בזלמביה. לרוב בני הדר שלנו, הדר ששרד את השואה אין קברי אבות. הדרים נספו באשוויץ או במחנות ריכוז שונים ועל כך אנו מבקלים בבתי הקברות שבזלמביה ועולים לקברי הסבים והסבתות ובני משפחה אחרים הקבורים בהם.

באשר למוזשת, זה שנים רבות שבהנהלת הארגון פעילים חברים מבני הדר השני המעורים בכל תחומי הפעילות של הארגון. נראה שזה הזמן לנסות ולעניין בנושא את בני הדר השלישי לפעילות בארגון. מכל מקום, ידידי וחברי, אנו ערשים ככל אשר לעיל ידנו שחמורשת של יהדות זלמביה תעבור מדור לדור.

עם סיום שנת תשס"ד אני מברך את יחודי זלמביה ובני ביתם בישראל ובעולם בברכת שנה טובה, שנת שלום ושגשוג כלכלי. מי יתן ותהיה זו שנה של "שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתי".

אפרים זרין - יו"ר הארגון

יום הזכרון לשואה ולגבורה - Yom HaShoa

עצרת הזכרון להחת זלמביה -

כ"ח ב'סן תשס"ד - 19.4.2004

המקרי יו"ר הארגון, אפרים זרין, מצטרף...

61 שנים חלפו מאז מרד גטו ורשה. עם ישראל מתייחד היום עם זכרם של ששה מיליון מאחזי בני ישראל, ביניהם מיליון וחצי ילדים שנספו בשואה.

הזיכרון השואה חל שנינוים מאז גמר מלחמת העולם השנייה ועד עתה. בשנים הראשונות, נצרו בלבם רוב הניצולים את הוחרשת שעברו עליהם ועל משפחותיהם, לא רצו לערב את ילדיהם ולא סיפרו להם על כך.

רק משפט איכמן בשנים 1961 - 1962 פתח להרבה ניצולים את סגור ליבם והם התחילו לדבר, לספר, לתת עדות ואף להעלות על הכתב את שעבר עליהם בשנת המלחמה. מאוחר יותר החלו מצעדי חיים מאושוויץ לבורקנאו - מפעל שהביא באופן מוחשי את שוא השואה לא רק לזר השני של ניצולי השואה אלא לנער היהודי בכלל.

אנחנו הדר ששרד את השואה, שראת את הוריו, אחיו ואחיותיו, נרצחים, נחנקים ונשרפים כשאשמתם היחידה היא היותם יהודים - לא נשכח ולא נסלת. אולם, מדי שנה, אנחנו חולמים ופתאומים ועל כך שומח עלינו יותר ויותר לעשות יותר לעשי דורות הבאים כדי שחם ימשיכו ללמוד עליה ובכך יממשו את הנצחת השואה ויקיימו את המסוק יזכור את אשר עשה לך עמלקי.

אנחנו יחודי זלמביה, הצלחנו שקבוצה די גדולה של דורות חמשיך שלנו, מדור שני ומדור שלישי, נדמנו לפעילות תרבותית וארמונית לזושה זה, דבר שיבטיח המשכיות של זיכרון שואת יחדות זלמביה.

יתר על כן, בתקופת האחרונה, גם אנשי הדר הראשון שכאמור, חולכים ומתמעטים, התחילו לכותב ספרי עדות. חשנה יצאו לאור ארבעה ספרים של דב זלמנוביץ, של רת באויק, של צבי דניגור ושל יעקב צינס.

ספרים אלה יצורפו לגלייה הרחבה של ספרים שפורסמו ע"י אנשי זלמביה ובראש ובראשונה ספרי קצטניק, הרי הוא יחיאל דינור, או יחיאל פינדל מססטוביץ.

בימים אלה התכשרנו על החלטת ראש עיריית מדין ומועצת העיר לקרוא כבר ע"ש גיבורי הגטו.

אני מבקש מכאן, להעביר את תודתנו לראש העיר מדין - מר רודיסלאוו באראן, ליו"ר מועצת העיר מר סלוטומיר ברודזיינסקי, לחברי מועצת העיר ולחברי הנהלת העיר על החלטה זו וכן על עזרת העירייה בשיפוץ בית הקברות הישן במדין.

יו"ר הכנסת מר ראוון ריבנין בטקס יום השואה במודיעין Chairman of the Knesset Mr. Reuven Rivlin at Yad Hatzikaron

המקרי סת מדור כהן, אילנה אפיק, מצטרף...

כבוד גדול הוא לי לעמוד כאן בפניכם ולחיות הראשונה מדורי לשאת את דבר דור שני במעמד רם זה.

אנחנו הדר שהמילים שבא וסבתא לא חיי שערות בפנינו ולמדנו לומר "סבא וסבתא" בזכות וביחד עם ילדינו.

אנחנו הדר שהמילים חברות ורשות הוחלפו והובט כדודים וקחבי משפחה. כל מי שהיה מסוגי מהורינו קבל את תואר הכבוד "דודה ודוד" וכל צאצאיהם חפס לבני דודינו.

אנחנו הדר שספרים מקועקעים על הוריע חיו טף ילדותנו. חברי וחברותי, בני ובנות הדר השני והשלישי הממלאים כאן היום את הרחבה הפונה למרתף ההנצחה הם הכבוד הראוי לניצולים ולנספים.

אנחנו פה בגלל אהבתנו לחירות ורצונו לעמוד לצידם, בגלל גענויעו העוים שאינם מתפוגעים עם חשנים לסבים ולספית לזודים ולזודות שלא חכרו ואת שמותיהם או נושאים.

אנחנו הדר שבעצם קיימנו מנצחים את יכולת החישרדות של עמנו, את חווקו וחבורו לארץ ולמדינה הזו ואת רצונם העו של הדרים ששרדו את התופת להמשיך ולחיות חיים מלאים.

אנחנו פה במילים ובמעשים בכדי להבטיח שמצוות זכור ותקיים לדור דורות, אנחנו הערובה להבטיחה שמצוות זכור לא תשכח.

ומכאן, אני קוראת לכל מי שמרגיש ויח כמונו למוט ולחצטרף לחברי הפעילים. בכל דרך שתמצאו לכון. ויפה שעה אחת קודם.

אילה אביב חר שני למשפחה שליטני (מדין) וייניק (סוטוביץ).

מדליקי המשואות

משואה ראשונה

פרופי שבת חיים – יזיר טוענת יד ושם. זה עתה סיים תקופה מעילה כשגריר ישראל בפילין. יזיר ארגון זגלמביות. **גבי רות באריק** – רות לבית יזיר נחריץ מסוסנוביץ פעלה במחתרת זגלמבית. השנה פרסמה ספר "מרחק של רעות" על חבורה זגלמבית שהבריחה את הגבול לסלובקיה ומשם לבודפשט.

משואה שנייה

מר נפתלי לבאי – בן הרב לאו מפיטריקוב. שרד את המשואה יחד עם אחיו הרב לאו, לשעבר הרב הראשי לישראל. נפתלי לבאי הוא מראשי יהדות פולין, איליך ומרכז הארגונים. **מר מנוק סטבסקי** – מהתורמים הגדולים להנצחת יחידת זגלמבית. ב-1988 שיפץ את בית הקברות בצילדוי, דאג להעמיק עצמות יהודים שנרצחו לקבר אחים ומתחזק את בית הקברות עד היום הזה.

משואה שלישית

מר יצחק אלישיב – מטחל כללי של קק"ל המקיימת קשרים הדוקים עם ארגון קק"ל בנתה את אתר ההנצחה במודיען ומתחזקת אותו בצורה נאותה. (ברגע האחרון נבצר ממר יצחק אלישיב להגיע לסקס) **מר יאיר גלאוד** – מטחל מרכז החסברה במחוז תל-אביב והמרכז, סייע לו רבות לקיומן של עצרות יום המשואה. לאחרונה, מרכז החסברה במחוז תיאם נסגר והשנה הרגשנו בחסרונו.

משואה רביעית

מר שלמה גראוד – איש סוסנוביץ. עבר את המשואה במחנות שונים. עלה ארצה בעליה בני ולחם במלחמת ישראל. יזיר הארגון בחיפה. **גבי רינה שטרנפלד** – אלמנתו של שאול שטרנפלד ז"ל, ששימש שנים רבות כיוזר סניף חיפה והצפון של ארגון זגלמביות.

משואה חמישית

מר זלמן ויסלר – בן למשפחה עניפה מבנדין. שרד את המשואה לאחר ארבע וחצי שנים במחנות שונים. עם שחרורו פעל בהנהלת ברגן-בלזן, רוציא ספר "על חוט השערה"י אודות עבר במחנות חריסו. **מר יוסף רייך** – בן למשפחת רייך שישבה בבנדין מאז המאה ה-17 ונימנת על צאצאיו של ר' אלימלך מלינסקי. שרד את המשואה, נשלח לצרפת ומשם עלה ארצה כאיש מחייל וחסותף במלחמת השחרור.

משואה שישית

ענת וינויש – דור שני לנחה בליצקי מזומברובה שעברה את המשואה במחנות שונים, כצעדת חסות ושירדה את ברגן-בלזן. ענת היא מורה לחינוך מיוחד מפתח תקוה, כן הפעילות החדשה מהדור השני. **אשר לבון** – נכד למשפחת הרצברג וזלע לבון. אשר מדליק משואה לזכר סבו שלום הרצברג ז"ל מראשי יחידת זגלמבית שנפטר חשנה.

משואה שביעית – משואת התקומה

בר מנחם זלמנה גלברד – שתי בנות מהדור השלישי, נכדות למשפחת גרין וגלברד מצלדוי. בר ועלמה היו המשתתפות הצעירות ביותר בסדר השרשים שנערך השנה בזגלמבית ובאושויץ.

כאן בבירקנאו

מאת: חנית רייטר - גיטלר

ברוך שמים בחורים
גופי קר, צעדי כבדים.
ברוך מרחבים אינסופיים
משב אוויר זורמים,
ובידי - נרות נשמה כסויים
פתילים מפוייחים
ודמפת.

כאן, על רצפת הבטון הקרה,
אני אתך, קרובה
על רצפת הבטון הסדוקה
ספוגת כמות רגלים לאות, צבות
אני עמופה בחים ובאהבה

אני מדברת אליך מידיש
כך אמר לי אבא
ורק רציתי שתקשיב
ורק רציתי שתשמע את קולי
לראשונה בחיי
ובמתך.

הגעתי אליך סבא,
לכאן,
למחנה בירקנאו.
כתוך חבלוק הריק
הדלקתי נרות.

תמונתך לגדי עיני
טונחת
על דרגש העץ האמצעי,
הבט אלי
מתוכה.

אסור לחשאיר נרות זולקים בבירקנאו
קוראים בשמי
עלי לצאת מחבלוק -
ואתחז!

כאן, אל חבלוק שלא ננמר,
חבלוק שאין בו מחר
הגעתי מארץ רחוקה
ישראל שמה
ואליה אשוב.

חנית רייטר דור שני למשפחת גיטלר ובנדין (זומברובה) והקריאה שירת בעצרת יום המשואה

למען לא יישכח

מאת: הדסה קנטור

נושא המשואה סופר לא מעט. כמעט בכל הדרכים האפשריות. לא תמצאו ספריה או מקום תרבות שאין בהם ולו ספר אחד המוקדש לנושא רציני וכאוב זה.

כמורה מזה שנים רבות וכמספרת עדות לאין ספור קבוצות ברחבי המדינה, יודעת אני כי אין גיל התחלתי להעמיק ולספר את שעברתי. גם גיל צעיר ביותר יכול לקלוט ולהבין את המסופר, ליצור התעניינות ושיח בכתה, בבית ובין החברים וכתנאי שיעבירו לי זאת בחתאם לגיל.

ספרות המשואה בבי"ס "רמת החייל" ע"ש קהילות זגלמבית

מאת: דליה כרמון מנהלת ביה"ס

בשנת הלימודים תשס"ד, המשיך ואף התחזק הקשר בין ביה"ס רמת החייל לבין ארגון יוצאי קהילות זגלמביות.

במסגרת לימודי המשואה, למדו תלמידי כותה ו' על חבל ארץ שליה ועל קהילות זגלמביות. קטעים נבחרים מספר סוסנוביץ, קלסת קהילות זגלמביות, חוברת, יומנים ותצלומים שקבלנו לספרית בית הספר מארגון יוצאי זגלמביות חיוו את החומר הלימודי ועדות כמעט ויה לזיים יהודיים פזיים, תרבותיים ורוחניים כאחד.

לקראת יום המשואה, נפגשו הדסה קנטור, מנהלת הארגון, עם תלמידי כותה ו' וספרה את סיפורה האישי בשואה מתוך המסר "לחיות ולא לשכוח". לאחר מפגש בן 3 שעות לא נתנו התלמידים להדסה ללכת הביתה...

בסקס יום הזכרון לשואה ולגבורה ספרו תלמידי כותה ו' לשאר התלמידים על קהילות זגלמביות שרשפדו בשואה, והגברת פלה טריימן יוצאת קהילת סוסנוביץ כיבדה אותנו במכחיתה ובדבריה המרשימים. שקס מכובד השתרד כאולם חטקס.

לקראת סיום השנה, התכנסנו בספריית בית הספר, נציגי בית הספר, מורים, הורים ותלמידים מכותה ו' ונציגי הארגון, מזור ראשון ושני, לסקס קריאת ספרות המשואה בספרייה ע"ש חנספים מקהילות זגלמביות.

הדברים החמים שנשאו יזיר הארגון אברהם גרין, יצחק גרינרס, סגן והדסה קנטור, נענו במולם, גם בתלמידות כותה ו', הדר שנכחה בסקס עם הוריה ועם סבה יוצא סוסנוביץ.

שלט הרחוב העשיק לביה"ס "קהילות זגלמביות" הפך לילדי ביה"ס "רמת החייל", משלט רחוב סתמי לשלט בעל משמעות, כפי שאמר לי תומר, תלמיד כותה ו': "יעשיו אני יסול לחסבור לכל עובר אורח איזה חיים היו וממשיכים להיות מאחורי השם "זגלמביות".

תודה להדסה הרוח החיה והמקשרת, ולכל חברי הארגון על התמיכה והעוזרד למפעל חשוב זה.

סקס קריאת ספרות המשואה ע"ש קהילות זגלמביות בספריית ביה"ס רמת החייל
Commemorating Zeglembie communities at Ramat Hachail School

היום נוסף נדבך למערכת היחסים שבין ארגון יוצאי זגלמביות ובין הנחלת בית הספר "רמת החייל" בראשותה של הגבי דליה כרמון אשר השכילה והבינה את חשיבות הנחלת נושא המשואה בקרב תלמידי בית ספרה הצעירים. בשיתוף פעולה עם הנחלת ארגון יוצאי זגלמביות ובתרומה שקבלה מאתנו, רכשה דליה ספרים ופינתה מקום כבוד בספריית בית ספרה. מקום זה הוקדש לספרות המשואה בכלל ולהודות זגלמביות בפרט.

הנהלת הארגון והבניו מודים לגבי כרמון ומאחלים להם הצלחה. מי ייתן והתלמידים יירכשו ידע והבנה לנושא הרגיש למען שלא יישכח.

זגלמביה בעשור האחרון לפני השואה 1930 – 1939

מאת : שלמה נצר

את אגודת "TOZ" בפעילותה לסיפוח בריאותו של הציבור היהודי זרד הורכה בעיניו סיטציה וחיינות, דאגה מיוחדת להתפתחותם הבריאה של הילדים. מערכות סיוע וצדקה דומים התקיימו במידה זו או אחרת בקהילות אחרות בזגלמביה.

על יד הקהילות פעלו רבנים שחסידיהם שמעו את דברי תורתם ופנו אליהם כמורי הוראה ודיינים. ביניהם נדע שמו של הרב יששכר בעריש גורביץ, איש אשכולות מחבר ספר של שאלות ותשובות "דברי יששכר". שמו נודע כגדול בתורה, חריף ובקיא. הוא תמך בשיתוף פעולה עם הגורמים הציוניים למען יישוב א"י. בין הרבנים בשנת ה-30 בלשו שני הרבנים, ר' ישעיהו עגלארד שנחשב כגדול בתורה ורבים נוקדו לצעתו וצבאו על פתח ביתו ור' מאנחם מנדל האגער הרב הציוני חבר "המזרחי" מחסידי ויז'ניץ, שהשתתף בקונגרסים הציוניים והיה מנהיג רוחני שהשפיע על קהילתו ושמו נדע כמרצה טובש לבבות של רבים.

התלמידים היהודים למדו בבתי ספר ממלכתיים ומיטותם למדו בבתי ספר יידיים, שנתמסר ע"י הציבור והקהילות.

בתי ספר תיכוניים יהודיים הוקמו ע"י הציבור היהודי ונדבנים יהודיים מקרב בעלי המון. בית הספר הנודע ביניהם היתה הגימנסיה הקואדוקציונית ע"ש ש. פירסטנברג, התעשיין היהודי המקומי בבגדץ שתרם להקמתה ולחזקתה. במיוחד יש לציין שבשנת 1938 נפתח בבגדץ חדר בסוסנוביץ בית ספר תיכון למסחר, שנוסד ונבנה ע"י אגודת הסוחרים היהודיים (למרבח האירונית, הפך בניו זח למחנה מעבר גרמני למשלוח צעירים יהודים לעבודות כפייה בגרמניה). ארגון יוצאי זגלמביה הנציח בין שאר המקומות בזגלמביה בשלט מיוחד את זכרו של בית הספר.

ארגוני ספורט וביניהם "מכבי", "חכח" ו"שטרין" של פועלי ציון שמאל המשיכו את פעילותם הספורטיבית בענפי ספורט שונים וזכו לחשגים ניכרים.

עשונות מקומית ביידיש הביאה מידע על הנעשה במישור הליקאלי והארצי ועל הנעשה בעולם וביחדות העולמית. העיתונות הציונית דיווחה בהדגשה על הנעשה בארץ ישראל. חשתון היהודי המרכזי היה השבועון "זגלמביער צייטונג" שהופיע בשנים 1911 – 1939. כמו כן הופיעו לסיירגין במשך מספר שנים עיתונים אחרים, רובם הגדול ביידיש. יהודי זגלמביה נוקדו גם לעיתונים הארציים היהודיים כמו "היינטי", מאמענט ביידיש, Nasz Przegląd עיתון ציוני בפולנית, כתבי שט ופרדיזיקה אחרים.

בקרב יהודי זגלמביה החלו להופיע יצירות ספרותיות של סופרים מקומיים והצעירים ביניהם התארגנו במסגרת "יונג זגלמביה".

חברת היסטוריונים צעירה מקרב אגודת האקדמאים "Ognisko" קיימה קשרים עם חבריהם בפולין ובמיוחד עם "יווא" (יידישער וויסנשאפטליכער אינסטיטוט) בוילנה שהיה מרכז התרבות היידישית בפולין. ההיסטוריון הצעיר שמוען רוטנברג הכין אמטולוגיה על יהודי זגלמביה שבחלקה הופיעה בדפוס בשלהי שנות ה-30.

בשתי תורים ובעדים אחרות התקיימו חוגים דרמטיים בעיהם "הזמיר" ומוזיקליים כמו "די לירע" (הנבל). כמו כן יש לציין את תוסדות כלי הנגיפה של ארגונים ובתי ספר.

מוזיקאים שונים הופיעו בדיסטלים ונגנו מריכבים שונים, ביניהם בלטו כשרונות צעירים. הנודע ביניהם הוא וולאדיסלאו שפילמאן מסוסנוביץ שהופיע גם ברדיו הפולני, ונודע ברבים על פי ספרו "הפסנתרן" שהופיע לאחרונה בפולנית (בשנת 2000), בעברית ובשפות רבות. בעקבות הספר נעשה גם סרט מצליח של הבמאי רומן פולסקי.

שרידו יצירותיהם של פסלים וציירים נמצאו אחרי השואה, מחם כמצבות ששרדו בבית העלמין הידוע בשמו "יוונטערן שלאסבערג" (במזרח המבצר) בבגדץ, וכן ציורי של שמואל ציגלר, שיצירותיו רוצנו בשנת 1936, בעת ביקורו בארץ ישראל.

את החינוך האקסקוריקולרי קבל הנער היהודי בתנועת הצעיר הציונית והלא ציונית שהתפתחו מאוד בתקופה זו. וכן: השומר הצעיר, הצוער הציוני, גורדוניה, ויתקונית, פרייהייט, השומר הדתי (גורח ועבדה), צעירי אגודת ישראל, בית"ר, צוקונפס וסקיף הבונדאים. בגור תנועת הצוער הציונית מטמנה ארץ ישראל השגבת הקימו חוות הכשרה של "החלץ" שהכשירו את חבריהם ליהגשמה עצמית בארץ ישראל. יש לציין שמקרב החלץ בזגלמביה יצאו ראשוני העולים בעלייה שלישית לארץ ישראל.

תנועת הצוער הציונית והבונדאית זכו לפריחה בתקופה זו ופעילותן הסיפה תחומים רחבים, שהשפיעו רבות על חיינו של הצוער.

זגלמביה ידעה במיוחד בשנות ה-30 ביקורי טיחגים. חיים נחמן ביאליק, שמש כמורה בבית הספר היהודי המקומי בשלהי המאה ה-19, הגיע לבקור בעיר והתקבל בכבוד רב. מנהגים ציוניים שונים כמו ד"ר י. טראן מראשי ציונת גליציה, י. גרינבוים מראשי הציונים בפולין הקונגרסאית, ראשי הקרנות הלאומיים, ביניהם לייב יפה פתח מפעל התרמה "לפנין גאולת תארץ", זאב זיבטינסקי זכה לקהל של אלפים כשהופיע בבני יהודי זגלמביה.

סיכום של דבר, יהדות זגלמביה חיתה בשנות ה-30 ציבור יהודי תוסס בעל יוזמות כלכליות, פעיל למען צרכי הציבור המקומי וה"כלל יהודי", בעל תודעה פוליטית לאומית יהודית וטמנות אורחית למדינה בה הוא התגדר במשך מאות בשנים.

בספטמבר 1939 החלה מלחמת העולם השנייה ואתה בא הקץ ליחדות זגלמביה בקרב כלל יהודי פולין.

זגלמביה דומברובסקיה, האגן הדומברובאי, שחוצה אותו הנחל Ozarna Pizemska, קבל את כינוי מחעיר דומברובה גורניצא, עיר של מרום, שהחלו לזרות פחם וברזל מחמרכצים המצויים באדמתה. הפחם שימש כמקור אנרגטי והברזל כחומר לבניית מתקני יציקה המוסקים בפחם, עם שכלול תהליכי התכת הברזל הופעלו טכנולוגיות חדשות, שעיקרן היה המעבר למסונות הונועות בקיסור שהופק משרפת הפחם.

כריית מרבצי פחם וברזל ועיסודם העלו את חשיבות האזור בימי המחמד התעשייתית, שהרחיבה אז את מעגלה למזרח אירופה.

ב-1796 החלו בכריית פחם במכרה "Redan" (על שם מנהל תעשיית הכרייה הפרוס) ובתחילת המאה ה-19 ביות היציקה "Konstanty" ובמשך הזמן מפעלים רבים אחרים.

היוצאות של האזור עד סוף מלחמת העולם הראשונה במפגש שלוש המדינות שחילקו את אדמות פולין בשלהי המאה ה-18, העברת סמילת הברזל דרך זגלמביה בקו ורשה וינה במאה ה-19 ומגירת תחנות רכבת בבגדץ ולאחר מכן בסוסנוביץ, הפכו את זגלמביה לאזור מעבר לנטישים למרחקים גדולים ומקום משיכה לאוכלוסייה שלא מצאה את מחייתה במקום מגוריה. כל אלה נחרו לזגלמביה שם קוד למצוא תעסוקה שתפרנס אותם ותביא לשיפור מצבם הכלכלי. בגדץ קבלה בהדרגה אופי מיוחד עם רוב יהודי בקרב אוכלוסייתה.

שנת ה-30, שנות העשור האחרון לפני השואה, הן תקופת שיא בהתפתחותם של יהודי זגלמביה מתחומים שונים כלכליים, חברתיים ופוליטיים.

מספר היהודים בערים המרכזיות בזגלמביה	תעיד	בתחילת המאה ה-20	בסוף שנות ה-30
סוסנוביץ	כ-3000	כ-29000 (יידיש-סאטנאווצו)	
בגדץ	כ-11000	כ-27,000 (יידיש - בגדץ)	
סי"ת	כ-14,000 נפש	כ-54,000 נפש	

וזאת ללמדך, שבשתי הערים התגוררו בשנים אלה מעל למחצית יהודי זגלמביה. זאת ועוד: במשך 40 שנה חל גידול למעלה מפי 4 במספר האוכלוסייה היהודים בערים היי"ל ובהשוואה לכלל האוכלוסייה שנדלה פי 3.

אזור זגלמביה הפך בתקופה שבין שתי המלחמות למרכז כלכלי שמשך אליו מחפשי תעסוקה ומשקיעים בעלי טמה ויצירתיות.

יהודים רבים נחרו אל הערים הגדולות שבחם נתגלעו מסורות פרנסה חדשים במלאכה, מסחר ותעשייה שהופעלו לסיפוק צרכי האוכלוסייה המתרבה בחיך, ולאט הבאים אליהן לקניות מקורב. סוחרים יהודים גדולים עסקו בעסקי יצוא של חומרי הגלם המצויים באזור ובמוצרים שונים שרוכנו מחם.

התפתחות מואצת זו של זגלמביה היחודית עוררה את תשומת לבם של חוקרי מדעי החברה והכלכלה היהודים. בשנת 1938 מפרסם כתב העת "יידישע עקאנאמיק" סקירת כלכלית על בגדץ וסוסנוביץ, ביך מתאר את התפתחות המסחר, המלאכה ותעשיית היהודי על ענפיהם השונים.

בסוסנוביץ ובבגדץ מתפתחת התעשייה הועירה המונפקטורה והמלאכה שבין חשאר נודעה לספק גם את צרכיה של אוכלוסייה שליה ובעיקר של בעלי יסלת קנייה ששהו ממצבם הכלכלי השפיר. אלה קנו מוצרי מתכת, מכשירי אריזה למוצרים שונים, חמרי בניה, תרצרת כימית לצרכי עבודתם ולמשקי הבית, במיוחד סבון ונרות, מוצרי טקסטיל וקונפקציה, מזוודות, מוצרי עור וכן מוצרי מזון וממתקים. יהודים רבים נמשכו למסחר הועיר והתיותיהם מלאו את רחבות הערים במרכזי הערים, מחם התגוררו, ומשויים להם אופי משלחם, חביט בשמרת ובמועדים.

יחד עם זאת מספר הפועלים היהודים במפעלים הגדולים אינו רב, משום שבעלי התעשייה אינם נוטים להעסיקם בגלל חקשיים החרכים בכך. או לכך שכו עבודה של הפועלים היהודים העובדים לרוב בבתי מלאכה זעירים ויה נמוך, והגיע לעתים מתחת למינימום הנדרש לקיומם.

הפועלים היהודים הקימו אגודים מקצועיים בענפי המלאכה השונים, רובם בעלי זיקה למפלגות הפועלים השונות, שהגנו על זכויותיהם הכלכליות והסוציאליות. ארגוני הסוחרים והטארגט באגודים היהודים של המסחר הסיטונאי והקמעוני, לשמירת האינטרסים שלהם.

עם הכלכלה המתפתחת מוקמים מוסדות פיננסיים יהודים, בנקים וקופות מלווה, סיכנויות מסחר וחברות ביטוח.

החיים הפוליטיים נתרבו ביותר עם הקמת מפלגות שונות, שחבריהן היו פעילים בוירות חשיטת: בזירה הארצית בפעילות הפרלמנטרית, בוירה המקומית ברשויות המקומיות, בפעילות ציונית ויהודית במסגרת המפלגות השונות.

הפעילות הפוליטית של הציבור היהודי הסתעפה והפסודטה המפלגתית הקיפה את מפלגות השמאל הציוניות והלא ציוניות: התאחדות, הצלונים הכלליים, מזרחי, אגודת ישראל והרביזיוניסטים (על ידם אגודת רורוויסטים של הצבא הפולני "ברית החיילי). ב-1930 התארגן ביוזמת הציונים ארגון נשים ציוניות וויצא וכן סקציה של נשים רביזיוניסטיות יו.ר.י. בשנות ה-20 נבחר די"ר ש. ויינצירר רופא ועסקי יהודי שנטה לציונות כציר לסיים הפולני. הוא המשיך את פעילותו למען הציבור היהודי בשנות ה-30 במימים ציבוריים שונים.

הקהילות היהודיות הנבחרות דאגו לסיפוק צרכי הדת של הציבור היהודי בתחומים שונים. כמו כן הם קיימו מוסדות סעד וצדקה, גופי סיוע לנזקקים, מרכזים רפואיים, בתי אבות ובתי יתומים. כך למשל בודה תקצובי של הנהלת הקהילה היהודית בבגדץ, עובר שנת 1933 שהגיע לידו, נבסר פירוס הסיוע הכספי למוסדות רוחה וגופי סיעד שהם: אגודות מליש עירומים, הכנסת אורחים (עניים), בית לחם, קופת נמילות חסד, הספקת אוכל כשר לאסירים ולחיילים יהודים, החוקת מטבח לחסרי אמצעים, הגשת עזרה לילדות נזקקות, טתן סיוע לנכים וקיום משמרות לחולים, החוקת בית חולים יהודי בסוסנוביץ, קיום קייטנות קיץ לילדים וחחוקתם. בין המוסדות הפילנתרופים יש להזכיר

הצילו את הזיכרונות

חיים נחמן ביאליק בסוסנוביץ - 70 שנה למותו

מאת: אלתר ולגר

שלוש שנים שעשה ביאליק בסוסנוביץ היו ייחודיים חובקת ורועת השירה של והיו. יוסף קלארמן, ממנהיגי התנועה החינוכית, איש סוסנוביץ, שהתיידד עם ביאליק מונה 15 יצירות שכתב בעיר זו ביניהן: "ימתי מדבר האחרונים", "מסתב קסן לי כתבתי", "יאכן חציר העסי", "מקראי צדק", "יאם יש את נפשך לדעת", "יתיקון הצותי", "יאכן זאת כי רבית צרדתי", "משברים לבקר", ועוד. (ספר סוסנוביץ, עמ' 528).

בין השירים היה גם השיר "ירוי לילה", עליו כתב לימים הרב יצחק ניסנוב, רב מדע בפולין, שנספה בגטו ורשה ב-1943, לאחר שביקר בבנדק. "אחרי ההבדלה באו צמינים אחדים מסוסנוביץ לפחת ארתי לעירם. הפתעה נעימה היתה לי לראות בן הכאים את ידידי הסוב ח.ג. ביאליק, שישב או בסוסנוביץ תסק בדרגות שפתו, אחרי הדרשה הלכתית ללון בביתו. הוא גר בבית עץ קטן. שוחחנו הרבה על עניינים שונים ועליתי על יצעו. ביאליק נשאר שמד על יד החלון מביט אל חשכת הלילה. למחרת במסר מצאתי על שולחני את השיר "ירוי לילה". (פורסם בפנקס בנדק עמ' 307).

"יאכן חציר העם, יבש היה כעץ... ולא נע ולא זע ולא חרד העם..."; "יאם יש את נפשך לדעת את המעיין ממנו שאבו אחיך המומתים..."; "יקמו תלי מדבר, צאו מתוך השממה; עוד הדרך רב, עוד רבץ המלחמה". שורות אלו הן משירי של המשורר הלאומי חיים נחמן ביאליק ונסתבו בסוסנוביץ בה התגורר ועבד במשך משלוש שנים.

שנית יצירה אלו של המשורר שנמסר ב-1934 היו לדעת גדולי השירה העברית מיטב יצירתו השירית. ביאליק הצעיר כתב בסוסנוביץ יצירות שנדעו לימים כיצירות מופת, דוגמת "יאכן חציר העסי", "יאם יש את נפשך לדעת", "ימתי מדבר האחרונים" ועוד.

חיים נחמן ביאליק בביקור בבנדק ב-1930. סמוכה - ביאליק (ישב באמצע) עם קבוצה של יצעלי פודריי' בבנדק. קיימני מימן עסיר זקן, חיים יצחק ולגר מאייסדו וזמאשי יצעלי פודריי' בפולין

בסוסנוביץ גם כתב ביאליק את סיפורו הנודע "אריה בעל גוף", בו תואר בעט סופרים נפלא את דמותו של גיבור העיירה, גם הרוח שהמתו מוטלת על חבריה ותהילת גבורתו מלאה כל פה. כבעל מוזמנים צדורים כמיסר ובארגון זכר לבניו "אריה בעל גוף", "שכך קוראים במדינת זו לאדם גם השילה לגדולה והוא עמד בגסיתו...". זאת בשילוב תאורי הדמויות השונות בעיירה החל בדבי ועד אחרון העלומים אתם הוא מתרועע כאחד מן החבריא. לדברי גרשון סטבסקי מסוסנוביץ, ביאליק כתב את הסיפור בשנת 1898 והיה קורא את פרקי בפנימות שחזקיימו בביתו בלילות שבת. בן היה קורא או שיר חדש, שכתב במשך השבוע. ביאליק לא תמיד רוח נחת במשך ושייבתו בסוסנוביץ והיו לו גם ימים קשים. עם זאת היתה לו חשפנה על החיים הרחניים והתרבותיים. בהשראתו, סיפר סטבסקי, יסדו את אגודת הציונים בסוסנוביץ והסביבה. כי גיבש, לדבריו, באותם הימים חלק מסיפורי המקרא וכן אגודת התלמוד והמדרש, שניסדו אחר כך ביספר האגדה יחד עם ידידו רבניצקי. (ספר סוסנוביץ, עמ' 271 - 272).

ביאליק הגיע לסוסנוביץ מאודיסה וייקטריה שברוסיה לאחר שאיבד את כל כספו וכן את כספי הנדוניה שענה שכשל בעיסוקו כסוחר עצום. בצר לו פנה אל המו"ל של קובץ "יהומי", אשר פרסם את שיריו, ובמשך מספר שנים כי יסיע לו להגיע לסוסנוביץ, בעיר זו הוא התקבל כמורה לעברית לילדים של כמה ייפולי תיכיי. הוא גר בח' בין השנים 1897 - 1899. בשנים אלו רווח לו הומריה כמי שגם כתב ל.ת. רבניצקי, חברו וידידו: "... עשת אוכל לשמוח, כי רחב לי מעט. אני מוציא פה משכורת 50 רובל לחדש... אף כי העבודה הזאת, החוראה, היא זרח לחימי. בעיר זו הוא סיים את הפואמה הגדולה של "המתמיד". כפי שכתב לי רבניצקי: "כתב אני שיר גדול גדול מעין מואמת. אם יצליח בידי לגמור אהיה מאושר. אך מסופקי מאוד...". בתגובה כתב רבניצקי בספרו: "לא אזע לאינו מאמת היא מתכוון בדבריו. אפשר שכונתו לשירו הגדול "המתמיד". שהתחיל וגמר אותו בסוסנוביץ." בן מוסיף רבניצקי כי שיר זה שהודפס במאסף "השילוח" זכה לשבחים רבים מאת אחד העם, עורך "השילוח". (כך לדברי ספר סוסנוביץ והסביבה באגלמביה, כרך א', עמ' 57 - 59).

בסוסנוביץ הוא כתב גם את אחד משירי התיכחה הידועים "יאכן חציר העסי", בו מביע אכזבה מעם ישראל שאיני מתעורר ויוצא מהגלות, ומנבא לו עתיד קשה. יעם המתגלגל בגיא גלות חשכה כתחום... לא ייקץ אם לא יעירנו חשום...".

בשלושת השנים בהן ישב ביאליק בסוסנוביץ ועבד בה כמורה תוך שהוא מסור מאוד לעבודת ההוראה, לדברי סטבסקי, נתעוררו "היצוונים הרחניים" בחשפנתו של אחד העם לספל בחינוך העברי לאומי של ילדי ישראל ובאודיסה ניסד "חדר מתוקן" שלימדו בו עברית בעברית.

"...לאחר שהסך לו סכום ניכר בשלוש שנות עבודתו בסוסנוביץ ושמו יצא לתהילה, נאות להזמנה מאודיסה לבוא ולכהן כמורה ראשי ומפקח ב"חדר המתוקן...". ביאליק ישב באודיסה עד שעלה לארץ ישראל. יאך ימי סוסנוביץ לא נשכחו מלבו ותמיד היה זוכרם בחיבה מתקופת נעוריו." (ספר סוסנוביץ, עמ' 59).

ואכן ביאליק לא שכח. כשחזר לביקור בפולין ב-1930, אחת הערים הראשונות בהן ביקר הייתה סוסנוביץ, בה התקבל בהתלהבות רבה. אסיפות ומסיבות רבות נערכו לכבודו בהשתתפות אלפים. הוא ביקר במסודות חינוך ובבתי ספר בסוסנוביץ ובבנדק, בהם התקבל בהתלהבות רבה. בן סייר בבתיים בהם הרביץ תורה ובאכסניות ובפונדקים בהם היה סועד את לבו וסיפר זכרונות על אותם הימים.

בני ליוור

קיים יחסים הדוקים עם הרשות העליונה, ועמד על שלו. באך מוצא שלח הרוון את שיר-הרוין שלו לליוור והציע לו סכום גדול. תמורת ביטול התביעה, אולם הוא סירב למרא עמו בדברים. כך לא שעה להצעתם של ידידים, שיעצו לו לא להסתכסך עם גייס תכופים.

גם במשפט ניסח הרוון, באמצעות השופטים, להשפיע על ראובן ליוור שיחזור בו מתביעתו, אולם הוא ענה: - איני זקוק לכספו של הרוון, ואיני רוצה לקחת כסף מאדם שהרים יד נגד חברו. ואם חפצו של השופט הוא, יחלק את הכסף לצדקה, כראות עיניו. הוא נכון לחזור בו מתביעתו בתנאי אחד, שהרוון יחתום בבית המשפט על התחייבות, שמכאן ואילך יהיו בניו ובני בניו רשאים לסוע בדרך זו.

הנה כי כן היתה הדרך לרשות הרבים. כי מי בדק אם בנו של ליוור הם הנטעיון ועיד מספרים:

משפחת ליוור בבנדק הייתה יותר ממשפחה - שבת (למעלה מ-200 נפשות), ידוע הרחק מחוץ לתחומי העיר. הם נטלו חלק פעיל בחייה המדיניים, החברתיים והכלכליים של בנדק.

אבי המשפחה ראובן ליוור, נולד ב-1832. מסנה היה "ראובן הגדול", לפי שהיה נכה-קומה, רחב כתף, ובעיר רוחה הלצת, שמנף של ראובן ליוור עשוי להספיק לחנות של עורות. תורות למרצו הוא זוכה בעושר, מחלוציו של ענף השיר בגלמביה.

היה יחודי פשוט, ולא חסיד, אולם כשנודען "ירבני" או "יירדי טובי" (א נוסטר יוד) לבנדק הוא נתאכסן אצלו.

אדם ישר היה, והעיר רחשה לו אמון. ביד רחבה נתן צדקה, והיה אחד משני הפרנסים שעמדו באותו זמן בראש הקהילה. וכאשר קם הצורך לבנות מחדש את בית הכנסת, או לחדר את בית הכנסת, כיסו שני הפרנסים, ראובן ליוור והנדל מנברג את כל ההוצאות. במיתו, ליד הישלאסבארגי, בנה בית המדרש שבו למד כל יום עד למוט שיער מפי הגאון ר' אברהם מילע תדלס.

מספרים היו עליו בעיר סיפורים לעין ספור, אפיינים לאישיות - פעם היתה חדרך בין בנדק לסוסנוביץ מלאה רפש וקשה לנסיעה. רכבת לא היתה והדרך - דרך פרסית, קצרה וטובה, שייכת לרוון הגרמני שיין. יידיים פחדו לסוע בה. אולם ראובן ליוור לא ידע פחד מהו, והשתמש בדרך. עד שנקרה לו יום אחד חרוון הגרמני, ובראותו יהודי נוסע בהרחבה בדרך, עצר, ושאל אותו, מי התיך לו זאת, ומבלי לחכות לתשובה הצליף בו בשוטו. לא השיב ראובן ליוור דבר, וציווה על עגלנו להמשיך דרכו.

הוא ניסע ישר לבית המשפט והגיש תביעה נגד חרוון. משנודע הדבר לרוון, הוא השתדל בכל האמצעים, כגון שוחד זכו, לבטל את התביעה. אולם ראובן ליוור

הוא ניסע ישר לבית המשפט והגיש תביעה נגד חרוון. משנודע הדבר לרוון, הוא השתדל בכל האמצעים, כגון שוחד זכו, לבטל את התביעה. אולם ראובן ליוור

פנקס בנדק, עמ' 340

מיפתוח (אינדקס) הרישומים היהודיים - פולין

איך להשתמש ב-JRI Poland

בדפי האינטרנט של JRI ייעוירת שליי (Your Town) ניתן לראות אילו רישומים קיימים בארכיון הממלכתי הפולני לגבי עיירה או עיר מסוימת, ואילו מהם צולמו ע"י הסדרטונים. אבל החוקר לא תמיד בטוח מהי עיירת אבותיו. מבין מיליוני הרישומים היהודיים בעיירות ובמפרים בפולין, נתן מסד הנתונים של JRI אפשרות סקירה ביחידת של המקומות שבהם עשויים להימצא רישומים. המסד מציע גם אפשרות לחפש את השמות באיורים שונים אפשריים, על פי שיטת המאפשרת מציאת שמות בעלי צליל דומה.

אפשר לחפש במסד הנתונים שמות משפחה ושמות נעים. אין זאת אומרת שניתן למצוא את כל הרישומים לעיירה מסוימת, אבל אם כבר קטן מוזכר ברישומי עיר יותר גדולה, חרי חיפוש ברישומים אלה עשוי לחנב מידע שבו מוזכר הכפר ולעודד לחוקר עלות במדויק את הרישומים של אותו כפר. את רוב החיפושים אפשר למקד באיזור גיאוגרפי מסוים, אולם שני מאגרי מידע שנוספו לאחרונה ל-JRI - רשימת חדרטונים של הטכון ההיסטורי היהודי והודעות מבית המשפט שניתנו אחרי המלחמה - מחייבים את החוקר לחפש בכסיס הנתונים שהולם ולא להגביל את עצמו לאיזור גאוגרפי מסוים.

השימוש במסד הנתונים של JRI הוא הצעד הראשון במאמצי החוקר. אם כי מסד הנתונים אינו מכיל את הנתונים הבסיסיים עצמם, הרי חיפוש מוצלח יוביל את השרד במפתח הנותן את השם, מספר חרשום, השנה שבה נרשם האירוע (לא בהכרח השנה שבה האירוע התרחש). תוצאות החיפוש כוללת גם את מספר המיקרופילם, ולפי אמתן להזמין את המיקרופילם מספריית המורטונים, ולעניין ברישום עצמו בספרייה המקומית. לגבי רישומים שלא צולמו ע"י המורטונים, יש לעקוב אחר הודאות באתר האינטרנט, הכוללות גם טופס להזמנת הרישומים מהארכיון הממלכתי הפולני.

רשימות של שמות משפחה

אתר האינטרנט של JRI כולל גם רשימות של שמות משפחה, שנלקטו מהמפתחות שכבר חוסנו, לגבי רוב המקומות. בכל רשיבת שמות נכללו כל חלפי השמות והאיות, כפי שנכתב בפינקס הרישומים האזרחיים של העיר. נקודה זו יכולה לשמש לעור לחוקרים שאינם זוכרים בדיוק את כל השמות הענפי המשפחה השונים, אבל זכרונם עשוי להתרענן בסוקרס את הרשימה. בדרך זו ניתן גם עלות איתות חריגים.

אתר האינטרנט של JRI - Poland: www.jri-poland.org

אתר זגלמביה: www.shtetlinks.jewishgen.org/Zaglembie/Zaglembie.html

הדגמת חיפוש ב-JRI במספר צעדים פשוטים

חיפוש שם המשפחה TOBIASZ					
שם העיר: LOMZAN (רישום לידה ב-Lomza)					
סדרת: לומז (Lomza) / אזור: ביאליסטוק (Bialystok)					
שם האם	שם האב	שם הילד	תאריך	שנה	שם עיירה
Malka	Abraham	Tobiasz	30	1854	TOBIASZ
Chaja Ryka	Moszek	Tobiasz	21	1886	TOBIASZ
Laja	Symon	Tobiasz	11	1885	TOBIASZ
שם העיר: LOMZAN (רישום נישואים ב-Lomza)					
סדרת: לומז (Lomza) / אזור: ביאליסטוק (Bialystok)					
שם האם	שם האב	שם הילד	תאריך	שנה	שם עיירה
Dorota	Ida	Tobiasz	6	1832	TOBIASZ
Laja	Moszek	Tobiasz	6	1834	KATZ
שם העיר: LOMZAN (רישום טבילת ב-Lomza)					
סדרת: לומז (Lomza) / אזור: ביאליסטוק (Bialystok)					
שם האם	שם האב	שם הילד	תאריך	שנה	שם עיירה
Sara	Ida	Tobiasz	60	1832	TOBIASZ
Ryka	Moszek	Tobiasz	25	1834	TOBIASZ
Sara Laja	Symon	Tobiasz	11	1834	TOBIASZ
קוד לידה הרישום / סדרת של LDS					
		1199530, 1199531, 1199532, 1018507			
לינק סך לידות					
לינק סך לידות					

לחץ על כפתור זה יפעל לפי ההוראות:

חפש במסד הנתונים

בדף את JewishGen Family Finder למטה חרשים; המרכז ל-JewishGen Family Finder את שמות המשפחה המיועדת המיועדת החדשים שאותם חקרים בזמן את JRI-Poland Sheet CO-OP כדי ללמוד אם נוספו מקומות. השתדלו להשיג את הרישום המקורי, עליו אולי תצינו את מידע החשוב. העבירו את המידע אל עץ המשפחה שלכם.

ישנו לב למספר המיקרופילם של LDS (מורטונים) או לאסמכתא של רישומים בארכיון הממלכתי הפולני, הנמצאת בתחתית הדף של חובתה החיפוש.
המינו מיקרופילם: ארכיון המורטונים או רישומים ישירות מהארכיון הממלכתי הפולני (השתמשו בנוסח ההזמנה הנמצא באינטרנט).

חיפוש שורשים

בערב יום ראשון ה-11 ביולי התכנסו באולם הארגון לשמוע את הרצאתו של ג'פרי צימבלר בנושא: "חיפוש שורשים ומניית עצי משפחה". האולם היה מלא מלבד לפי. במהלך הרצאתה המאלפת, הוצגו תעודות עתיקות מחיי היהודים בגלמביה. מרן, ע"ד התי בני-זורק, פעל שנים רבות בתיעוד קורות יחודי וגלמביה ומשקיע בכך משאבים רבים. במהלך השנים, מסר גפרי לארגון תעודות, תמונות, מסמכים וחרט ארכיוני יקר ערך שיעזור למצוא בתיעוד קהילתינו דבני משפחותינו. גפרי התי בן הדור השני לוצא וגלמביה מבונדן ומז'מירצה. כאות הוקרה על פעילותו החשובה העניק לו ארגון "צא וגלמביה מטבע" שם לכל איש"י של החברה הממשלתית למדינת ולמטבעות.

11.07.2004

צילמה באגן, אביה מרת התי, דוד עדי לוצא וגלמביה, אברהם גרן באולם הארגון Abraham Green and Zipora Ne'eman at the organization's hall

11.07.2004 אברהם גרין (משמאל) העניק מדליה לג'פרי צימבלר Abraham Green (left) and Jeffrey Cymbler at the organization's hall

סוסנוביץ אני יודע...

מאת: צבי דבצ'ג

"... ביודע עיר ליטוואי? - עיר ליטוואי אני יודע..."

ת.ו. ביאליק "סי יודע עיר ליטוואי"

על משקל שירו של ביאליק, אומר אני - עיר סוסנוביץ אני יודע!
טלתי בסוסנוביץ, שם גדלתי, למדתי ושם טיילתי ברחובותיה, וסמטאותיה
והרחיקתי את רגליי. חקרתי את המגורים ופירסתי את בני החורגים, בני
הכנסת, היישיב'על'י ומוסדות אחרים כמו: בית החולים היהודי אשר נוסד ע"י
רופאים יהודים (בית החולים היהודי בעיר, "פקקי" שמו), היה שייך לחברת
מסירת הפחם ולא היה עורך לקלוט את האוכלוסייה היהודית, בית החינוכים
היהודי ובית הכנסת המרכזי.

אבל, לבית אחד אני מתגעגע במיוחד ורואה בית הספר "טורח" בו למדתי משחר
הילדות. בית ספר זה נוסד ע"י חיים נחמן ביאליק אשר הגיע לעיר ב-1857.
בבית הספר הזה לימדו יידיש בניידיש, בית הספר שכן בבית של קומה אחת
בסמטת הרחובות סרגוב (Targowka) וגלובצקאג (Glowackiego). בית ארוך אשר
פנה לכול אורכי הרחוב סרגוב ואילו הכניסה אל החזית היו ממגרש מקביל
אלו, אלו נכנסו מרחוב גלובצקאג. הבית היה מחולק לחדרים, קטנים
וגדולים. חדר אחד היה גדול במיוחד ורואה שימש להתכנסויות שם התגלגלו ושם
קבלנו אורחים חשובים. אחד מהם היה הרב קוק אשר לימד אותנו משיירי ארץ
השואה. היתר היה מחולק לחדרים גדולים שונים ששמשו כבית ללימוד. בית
הספר היה ידוע ברמת הלימודים הגבוהה וכעדות לכך בין בגריו היו מדענים
ידועים כמו פרופ' נתן גולדבלום, וירולוג ידוע בשלם בחקר מחלת הפולקה, פרופ'
ש. עפרון (קמפיסקי) היסטוריון מפורסם בחקר תקופת בית שני.
עות המורים בבית הספר היה מסור, בעל ידע ואוהד על חתלמידים. עות זה יצר
אווירה מחודת בבית הספר ולכן תקופה זו יוצרת אצלנו נענועים חזקים.

חקרן לחקר העדה והגבוהה
ע"י כלל החי
פיתוח

מחברת: חגית גורן
תאריך: 5.6.2004

לכבוד
מר אברהם גרין,
ידיד ארוך שלטו של חגית גורן,
רח' מריטסן 23,
פל-ארב, 33561

ידידי אברהם, שלום רב,

מצאתי עניין רב בתוכנו של חסידות מספר 14, שיצא
לאור בחודש אפריל 2004, סמטת ארנוב.

החומר שסקר פועלכם הכריחם בתחומים רבים.
בעבר הרושטני מתיכו החשתלכות של דור המגן השני
והגלישי, במילוי חשיפה היסטורית, בחתימת חזקון
תוך סיפוח טורשטו המפארת של קהילות גלמביה.

הנכם ראויים לשמש דוגמה ומופת לתרומים אחרים
במסירותכם ובחשבתם מטר השלמות ללוותת הבאים.

תבורם על משיכתם:
בברכה / א.ג. / 5/3/04
מרדכי-שמעון גלובצ'ק
מגייל חקרן

שבדים ואור/ יעקב צים

שכונת עוני בסוסנוביץ 1937 (ABISYNIA)

ירק יעקב יעקובסקי תמונות וצילומים בבית ספר לאמנות בסוסנוביץ
ברדו הישן ליד יעקב מאת 2000

בישורים ואורי, ספרו של יעקב צים (מזכה צימברקטופ) על קורותיו בתקופת
השואה, מרובים היישרים מן היאורי.
אף על פי כן ניצח האור בסופו של דבר, כדברי המחבר ששרד, עלה ארצה, הקים
משפחה וזכה לחיפנות עם אמני ישראל.
היאורי של האופטימיות והנחישות במאבקו לחיים בא לשור. במאבקו לחיים
ניצל לא מעט חודות לאומיות הציון, אותה למד ורכש בעורו. "זכרתי את הכלל
באמנות הדישום, "במקום בו המפגש עם הצל הכחה ביותר, שם האור חזק
יותר", כדברי צים בכתובתו. וכאמור, אומנות הציון היתה לו לקרש הצלח
בימי האימה של הכיבוש הגרמני, חגטו בסוסנוביץ ובמחנות אנובר, בלחמור
ובמזואלד.
הזכרונות משטת האור וימי החשיכה מלווים את המחבר בדרך רבת הייסורים
והתלאות. שטת האור הן מן הבית בסוסנוביץ והמוזכרת כיעיד אשר מכפר יצאח
ולכרן לא רגיעה... כלשונו של ביאליק, שרתגורר בה שלוש שנים.
צים נולד בסוסנוביץ, בן לחרמן צימברקטופ ולגבריאלה לבית חרמן וגדל
במשפחה שלא היתה צינת, אך מעורר בתרבות היהודית. הוא היה חבר בקן
העיר הציוני בסוסנוביץ

"Bagelmacher"
"Bagel - maker"
a sketch by
Jakob Zim (Cyberkloppf)

יבנילמבר

תיעוד קהילות זגלמביה

צוות הארכיון / מוזיאון שומד בימים אלה על ארגון, מיין וסדר החומר הרב
הנמצא בארגון.
הזפתנו למצוא, מי קיים חומר רב המתעד את תולדות קהילות זגלמביה הכולל:

- תמונות
- רשימת תושבי גטו בנדין
- רשימת תושבי גטו סוסנוביץ
- ספרי טלפון ודפי זיכר מהשנים 1926 - 1939
- טבלאות לידה, נישואין ופטירה של משפחות בנדין מלפני מאה שנה ויותר
- תיעוד המצבות בבית הקברות בצילוד
- רשימות נשים שרועברו למחנה גרוסרודן
- העתקי דרכונים של בני זגלמביה לארצות דרום אמריקה
- ספרי זיכור לקהילות האזור וחסד לו פנקס בנדין

ועוד חומרים רבים וחשובים. אנו מקווים לסיים אחרי החגים את ארגון החומר
על מנת שיוכל לנווד לרשותכם. כמו כן נשטח לקבל חומרים נוספים שיעשירו
את תיעוד שחילטנו המפארת.

אילה, ארנה, ענת
ארנה כירדמן - טל: 050 - 7361431 ; 04 - 6294060 ; ornan@actcom.co.il

הוא מספר מצד ניצל וזדות למכחול שנידן, כאשר שימש צבע, שרסט, ציור
פורטרטים ועוד ועוד. כך שרד את המחנות ואת צעדת המוות עד ששוחרר במחנה
בוכנוולד ממנו עלה לישראל עם יילדי בוכנוואלד וכן בארץ השלים לימודיו
ביבצאל החדש וזכה לחקים משפחה.
יחודו של הספר הוא גם בצירים ובאזורים של המחבר, ובלשונו של צים: לצד
הצירים המעלים זכרונות וקניה על האובדן נוצרו דפי חיבור אלה.
הספר הוקדש לאמו ולאביו ולכל בני משפחתו העניפה שנספו בשואה ולא זכו
למא לקבר ישראל ומהווה נדבך נוסף לבני יד ושם למיליונים שנספו בידי
הצררים הנאצים.

"יותר מן חיים אודים מוצלים מאש ומן הנצרים הצמחנו ענפים חדשים אלה הם
לדינו ונכדנו", כותב המחבר, יחישבים עמו בסדר וקוראים בהגדה של פסח
שאנו עצבתיה ומספרים ביציאת מצרים ותוד כך גם על יציאת סבא וסבתא
משלטון האופל אל אר החירות".

אלתר ולר

דמי חבר

הפעילות הרבה של הארגון מחייבת חוצאות כספיות בלתי ממיטלות. הכיסוי
הכספי העיקרי נא מדמי חבר העומדים השנה על 130 ש"ח. אנו מבקשים מכל
חבר שירים שילם את דמי החבר לעשות זאת בהקדם.

את דמי החבר ניתן לשלם:

- ✓ ישירות לחשבון הבנק - בנק לאומי - בת ים - סניף 861 - לזכות "ארגון זגלמביה" מס. חשבון - 33938/34. המשלם בדרך זו מתבקש לרשום את שמו וכתובתו כדי שנדע למי ולכן לשלח קבלה.
- ✓ באולם הארגון (רח' פרישמן 23 ת"א) הפתוח בימי די אחרה"צ.
- ✓ סלח הוברלדל - יהודה הנשיא 5, רמת-גן, 52376, טל: 03-6194390
- ✓ יצחק סודר - אחד העם 79, תל-אביב, טל: 03-6852213
- ✓ חרסה קנסור - רמת-גן, טל: 03-6775605
- ✓ שלמת גראור - חיפה, טל: 04-8360960
- ✓ צבי לנדאו - ת.ר. 4120, בת-ים, 59395, טל: 03-5067337

חברי ארגון רבים טרם שלמו את דמי החבר לשנה זו. למרות זאת אנו
ממשיכים במאמצים לתחיא את העלון שבידיכם ולחפיץ אותו בין כל
חברי הארגון, דבר שעלול בסוף רב.

אנא, שלמו את דמי החבר כדי שוכל להמשיך בפעילות החשובה של
הארגון. קיומו של הארגון תלוי גם בכם.

BETH-HATEFUTSOH בית התפוצות

השתלמויות במוזיאון בית התפוצות

השתלמויות בשיתוף עם הקרן החדשה לקולנוע וסלולואיד ועם המרכז האוניברסיטאי לפיתוח סגל בכיר בחינוך, אוניברסיטת תל-אביב

מסע קולנועי אל התרבות הישראלית

מחייבותה של התרבות הישראלית וחיטתה בקולנוע וזיקומנטרי
14 מפגשים. אחת לשבועיים, ימי די 16:30 - 19:30, החל מחדש נובמבר 2005 (56 שעות לגמול)

סדרת העשרה המבוססת על משאבי המוזיאון

מרת אידופה - גרים, נעידת דמויות

חיים יחודיים והשתקפותם באמנות, הצילום, בסרטים תיעודיים ובסרטים מעולם הקולנוע היידי
8 מפגשים. ימי בי 10:00 - 12:30, החל מחדש נובמבר 2004

לפרטים נוספים, בא לפנות לרכז השתלמויות: רבקה אדרת, טל: 6405885 - 03

השתלמויות בשיתוף עם בתיים המרכזי להוראת השואה ביד ושם

60 שנה לתום מלחמת העולם השנייה

סמסטר א': 1945 - סוף והתחלה

חלם השחרור בתום מלחמת העולם השנייה והחזרה לחיים:

היסטוריה, ספרות, קולנוע, צילום ואמנות.
בין המרצים: פרופ' ישראל גוטמן, פרופ' ירם דינשטיין, פרופ' משה צימרמן, ד"ר יצחק ארד, ד"ר אמונה גפני, ד"ר אביבה חלמיש, ד"ר ערן לרמן, ד"ר רוני שטאובר, מר לבנה אלאב, מר יעקב גרוס, מר רפי וייכרט, מר יחנן פלץ (ד"ר ארגון החיילים המשוחררים), גבי מרים ריינר.

14 מפגשים, ימי ג' 16:00 - 20:00 החל מחדש ספטמבר 2004. 56 שעות לגמול

סמסטר ב': 2005 - לא נמצא תוכנו

התמודדות עם זיכרון השואה והעבר היהודי באירופה 60 שנה אחרי:

המרת, תקשורת, ספרות, קולנוע ואמנות.
בין המרצים: פרופ' שבה וייס, ד"ר רפי ואג, ד"ר עדינה מאיר-מריק, ד"ר רוני שטאובר, ד"ר עפר שיף, חייב קולט אביטל, גבי אריאלה אמר (המרכז לאמנות יהודית האוניברסיטה העברית), גבי בתיה ברוטין, מר רפי וייכרט, מר זוד ויצטום.

14 מפגשים, ימי בי 16:00 - 20:00 החל מחדש מרץ 2005. 56 שעות לגמול

(מומלץ להשתתף בשני הסמסטרים, אך ניתן להשתתף גם באחד לפי בחירה)

יום עיון ב"בית התפוצות"

לאחר הפסקה של כחצי שעה, התכנסו באודיטוריום להרצאה מלווה בסרטים על חיי היהודים מאמצע המאה ה-19 ועד תחילת מלחמת העולם השנייה, עולם יהודי עשיר. דאמו סרטים אלמים על הייחודי, הייטלמדי והילדים שלמדים תורה. דאמו סרטים על קהילות שונות ובתוכם סרטים על בנדיק, סוסנוביץ ועיירות נוספות ממחוז גלמביה, תיעוד מיוחד שלא קיים במקומות אחרים.

לאחר הפסקה קצרה, התכנסו להרצאתו המרתקת של חיים גמז'יל על חיפוש ומציאת שורשים יבנית עצי משפחה, נושאים שעניינו את כל מי שהגיע. חיים הרצה לנו על גבי מסך את הטכניקה של מציאת שורשי המשפחה והביא דוגמא לשורשיה של משפחה עד המאה ה-17.

סיימו את יום העיון בהרצאה של סיליק ממה שחווינו.

שמעון ניצני

ביום שישי 30/4/2004 התכנסו ליום עיון ב"בית התפוצות" בתל-אביב. מעט חששות ליוו את יום העיון - האם אנשים יגיעו להזמנה, האם התיכנית תענה על הציפיות, האם חמשה חובב לאנשים, שיעשו הכל ויבואו ביום שישי ליום עיון.

הגיעו 45 אנשים, שכלל את ניצולי השואה ודורות ההמשך, בעל ומעבר לציפיותינו.

התיכנית כללה: סיור במוזיאון בשתי קבוצות. העשרתו לקבוצה שהמדריכה דור שני לוצאי וגלמביה. עברנו בכל שלוש קבוצותיו של הבית: דאמו תערוכות של בתי כנסת ממקומות שונים באירופה, דיברנו על יהדות ויידישקייס, התנסינו בטכנולוגיה החדשה לאיתור מידע, סלל גלישה באינטרנט וצפינו בסרטים קצרים.

"מדור לדור"

כינוס עולמי ראשון מסוגו בישראל, של ניצולי השואה

ודורות ההמשך

יערך ב"יד ושם" - רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

בחסות נשיא המדינה, מר משה קצב

ורעייתו גב' גילה קצב

בתאריכים כ"ט - ל' בניסן תשס"ה, 8-9 במאי 2005

הכינוס יערך במסגרת אירועי היובל של "יד ושם"

ולציון 60 שנה לסיים מלחמת העולם השנייה

יובל יד ושם

החזרה לחיים ומורשת בית אבא
הנשאים המרכזיים שידועו בכינוס יהיו: "החזרה לחיים", מורשת בית אבא, העברת הלפיד לדורות הבאים, מהות הזיכרון, חזרה ליחידות- ילדים בשואה, הצלה והתנגדות וחביטאי האמנותי והתרבותי של דור ההמשך.
גולת הכותרת של הכינוס תהיה - אירוע הצדעה ממלכתי רב משותפים באתר השריון בלודון שיערך בשיתוף עם צה"ל ומשתתפי "מצעד החיים" ובחסות נשיא המדינה ורעייתו ובמעמד ראשי המדינה.

תקופת הכינוס תהיה הודמטת ייחודית של הניצולים להיות בין חטבקים הראשונים במכלול המוזיאוני החדש של יד ושם שייפתח בחדש מרץ 2005. המשתתפים יוכלו גם לצל את שחותם בכינוס כדי לסלאת את חובתם הקדושה לרשום דפי עד על יקיריהם שנשפו בשואה. הניצולים יוכלו לצרף את שמותיהם למאגר העולמי של שמות הניצולים שמונח יד ושם, להפקיד במוזיאון הפנים תיעוד וחומר ארכיוני למען הדורות הבאים.
ההרשמה בחייל כבר החלה. בארץ תחל ההרשמה בעוד מספר חודשים.

משלחת הניצולים ודורות ההמשך מחייל יוזמי לישראל לקראת ערב יום הזיכרון לשואה ולגבורה שיערך ב-4 במאי וישתתפו בעצרת הפתיחה הממלכתית לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה ולמחרת בכל האירועים המתקיימים ביד ושם.

הוקרה לניצולים
מדינת ישראל, יד ושם וימרכו הארגונים של ניצולי השואה מומנים את ניצולי השואה ובני דור החמשך מהארץ ומהעולם לעלות לרגל לירושלים במאי 2005. בחודש זה יערך מפגש בין-דורי מיוחד במינו במסגרת אירועי היובל ליד ושם ו 60 שנה לסיים מלחמת העולם השנייה והניצוחן על גרמניה הנאצית.

ניצולי שואה מהארץ ומרחבי העולם ישתתפו בכינוס ראשון מסוגו. הכינוס נועד להכיע הוקרה לניצולי השואה על עוז רוחם ויכולתם לשקם את חייהם ועל תרומתם לחברה ולמדינה בה הם חיים כיום. ויהד עם זאת לפעול להשגת מרחיבותם של דורות ההמשך לזיכרון השואה ולהנחלתו לדורות הבאים בשיתוף עם יד ושם - רשות הזיכרון לשואה ולגבורה.

הכינוס יימשך יומיים רצופים, ב-8-9 במאי 2005, בכיכרות חשוות שברחבי יד ושם. הוא יכלול מפגשי דיונים בין הניצולים לדורות ההמשך, טקסים, ערב שירים של העולם שחיה, מפגשים עם אמנים ויוצרים בני דור ההמשך, מפגשי חיילים לחמים, מצילים, פרטיונים ופגישות של חברי לאנדסמנשפטס, יוצאי מחנות וגטאות, ארגוני ילדים בשואה וילדים במסגרת מחאדך ומרחבי העולם.

Z zagłębiowskiej prasy

"Trybuna Śląska" 09.06.2004 Będzin: Sensacyjne odkrycie: W piwnicy do dziś widać doskonale zachowane zdobione kolumny dawnej bożnicy i zwieńczenie scifitu. Na ścianach znajdują się freski i napisy w jidisz. Te, niestety, są już mocno poniszczone. - To wszystko wina zalania wodą - mówi Wanda Wąs, która od 1953 roku użytkuje piwnicę jako skład opału na zimę. - Do tej pory utrzymywałam w piwnicy porządek. Mąż powiedział mi, że prawdopodobnie kiedyś był tu żydowski kościół więc niczego nie zamalowywaliśmy i daliśmy, żeby niczego nie popsuć. Nikomu nie chwaliłam się, co tu mamy, żeby nie kusić złego." (PS).

"Dziennik Zachodni" 09.06.2004 Bożnica w suterenie: "Dziewiętnastowieczną bożnicę żydowską odkryto w będzińskiej kamienicy. Część murów jest zniszczona, ale w niektórych miejscach zachowały się fragmenty kolorowych malowideł, oraz dwie kolumny

... "Na ścianach zachowały się kolorowe malowidła z winogronami, palmą, budynkami, wilkiem i wzorami geometrycznymi. Wczoraj miejsce obejrzał Jarosław Krajniewski, historyk Muzeum Zagłębia w Będzinie. - Na ścianach zachowało się kilka napisów po hebrajsku, na ścianie wschodniej fragment napisu "Jerozolima". Przypuszczam, że ponad nim musiał znajdować się wizerunek miasta - wyjaśnia. Fundacja Jona zamierza wyremontować bożnicę, wpisać ją do

rejstru zabytków i udostępnić zwiedzającym. Takich bożnic urządzonych w domach do których chodzono się modlić mogło być kilka w mieście - wyjaśnia prezes Fundacji. Szydłowski przypuszcza, że odkrytą bożnicę mógł ufundować Winner, jeden z najbogatszych Żydów w mieście." (Kapi)

"Dziennik Zachodni" 08 lipca 2004. Tu modlili się pobożni Żydzi!

"Będzin. Wczoraj w piwnicach kamienicy przy ulicy Potockiego dokonano wyjątkowego odkrycia. Okazało się, że pogłuski i przekazy dawnych mieszkańców o tym, że sześćdziesiąt lat temu istniało tu miejsce spotkań i modlitw pobożnych Żydów okazały się prawdziwe. W co najmniej dwóch piwnicach znajdują się na to niezbita dowody. Odnaleziono freski przedstawiające sceny biblijne, charakterystyczne w formie dla domu modlitw, mezużę na drzwiach wejściowych do jednej z piwnic i kolumny w środku ... "Na razie nie wiadomo z jakiego dokładnie okresu pochodzą zachowane freski i kto jest ich autorem. Wśród hipotez pojawia się taka, że są one dziełem sławnego artysty, Samuela Cyglera. Obecnie piwnice przejdą pod opiekę konserwatora zabytków i historyków.

Członkowie Zagłębiowskiego Centrum Żydowskiego są przekonani, że będzie to szczególne miejsce na trasie wędrówek szlakiem śladów żydowskich w mieście. (Magdalena Nowacka)."

יום עיון (סדנא) במוזיאון לוחמי הגטאות

בתאריך 30/6/2004 יצאנו לסדנא יום עיון/בקיבוץ לוחמי הגטאות, תוך שימת דגש על דור שני. לכינוס הגיעו 25 אנשים, מספר יפה, בהתחשב שמדובר במים חול. חלקם הגיע מאזור חיפה. מטרתה העיקרית של הסדנא היתה לתת לחברי הדור השני "סעיפה" מהמשמעות של להיות דור שני לשואה.

התוכנית כללה: הכרת המוזיאון, חרצאה על מרד גטו ורשה, חרצאה "צביה" - חצגת יחיד על צביה לבטסקין, ממנהיגות המרד בגטו ורשה. הכרת הארכיון ואפשרות החיפוש בו. חומר על משפחות - כולל חצגת תעודות מאזור ובלמביח וסדנת דור שני.

סדנת דור שני נתן הסבר על: מה זה אומר להיות דור שני ע"י הפסיכולוגית ציפי. הועלתה הצעה לארגן סדנא לבני הדור השני שתתקיים פעם בשבוע באזור חמרכו ותכלול 10 מפגשים. ייתכן שיתוף של בני דור שני מארגונים אחרים.

מבקשים הגובות

נשמח לקבל את תגובותיכם, הערותיכם והצעותיכם של מי שתשתתפו בימי העיון הנ"ל.

שמואל ציפי

הנצחת אישיות

אנו מזכירים כי במרתף ההנצחה שבכי הוכרזו במוזיאון נתנו עדיין מקומות להנצחה אישית של בני המשפחה שנספו בשואה.

הנצחת שירה אחת חרוטה בשיש שחור עולה \$150. המבקשים להנצחה את יקיריהם יפנו לאולם הארגון הפתוח מדי יום רביעי בערב וימלאו טופס עם הפרטים הדרושים.

בית המדרש בבנדין

לייר קורן "מזרח" - מרכז לתרבות יהודית בבנדין - אדם שידעל בסקי, חודיע לנו כי בבניין ברחוב פוטוצ'קיאגו (Potockiego) 3 בבנדין נתגלו שרידים מבית המדרש "מזרחי" שהיה שם. במסגרת נתנו חלקי ציור, ציורי קיר ועוד. בית המדרש התגלה בעת ביקור של שני ילדי בנדין מנחם ליאור (ליור) מישראל ויסם גלובבסקי מארה"ב.

Beit HaMidrash "Mizrachi" in Bendin

Remnants of the "Mizrachi" Beit Hamidrash were discovered in 3 Potockiego St. in Bendin, Head of the "Jona" organization - a Jewish culture center in Bendin - Adam Szydłowski who informed us about the existence of the site has sent us some photographs of the place.

The "Mizrachi" Beit HaMidrash was discovered during a visit of Menachem Lior (Liwier) of Israel and Sam Goldowsky of the USA, both were born in Bendin.

שרידי בית המדרש ברחוב פוטוצ'קיאגו 3 בבנדין
Beit HaMidrash at 3 Potockiego St. in Bendin

Radni podjęli uchwałę. Powstaje plac niedaleko miejsca walk w getcie żydowskim,

Plac Bohaterów Getta Będzińskiego.

Na razie (lipiec 2004-Gaz Zagł.) w miejscu placu stoi garaż, trzepak, w pobliżu stare kamienice

- Garaż będzie wyburzony, trawa wycięta. Na środku będzie stał monument upamiętniający tragedię holokaustu będzińskiego - mówi Adam Szydłowski, prezes Zagłębiowskiego Centrum Kultury Żydowskiej "Jona".

- Dwieście metrów od Placu Bohaterów Getta Będzińskiego mieścił się punkt gestapo, a 60 metrów dalej mur, za którym znajdował się stary żyłowski cmentarz. Tak więc wybór tego miejsca wydaje się jak najbardziej uzasadniony. Wizytą na tym placu będziemy rozpoczynali oprowadzanie wycieczek z Izraela i wszystkich gości zainteresowanych pozostałościami kultury żydowskiej w naszym mieście - opowiada Adam Szydłowski.

Prace rozpoczną się jeszcze w tym miesiącu. Skorzystają na nich mieszkańcy leżących przy planowanym placu posesji, wykonane zostaną bowiem drogi dojazdowe do ich domów. Jestem Dni Kultury

Jak podkreśla Adam Szydłowski, budowa placu musi zostać ukończona przed październikiem, na który zaplanowano Dni Kultury Żydowskiej

- Planujemy uroczyste otwarcie Placu. Swoją udział zapowiedział także ambasador Izraela, Dawid Peleg - mówi prezes Szydłowski.

Podczas obchodów będzie też na Rynku Rybnym projekcja plenerowa filmu "Dybuk" Michała Waszyńskiego z 1937 roku. Wystąpi z koncertem zespół The Galizyaner Clezmerim, odbędzie się promocja książki "Żydzi w Zagłębiu Dąbrowskim", oraz spotkanie z młodzieżą uczącą się w dawnym gimnazjum żydowskim, obecnie Liceum im. St. Wyspiańskiego.

Przygotowania trwają. Ponieważ wiele spośród uroczystości odbędzie się na Rybnym Rynku, który niegdyś był prawdziwą żydowską enklawą, organizatorzy obiecują poprawę jego wizerunku. Jednocześnie będą dążyć do zachowania klimatu tamtych czasów, m. in. dzięki latarniom gazowym i odsłonięciu bruku z t.zw kocich łbów

Magdalena Nowacka, Dziennik Zachodni nr 157,7
lipca 2004

FUNDACJA JONA

Zagłębiowskie Centrum Kultury Żydowskiej z siedzibą w Będzinie

Będzin 05.05.2004

**Szanowny Pan A. Green
Przewodniczący Związku Żydów Zagłębia**

Serdecznie dziękujemy za gościnę na Ziemi Świętej. Podróż do pięknego kraju jakim jest Izrael była dla nas głębokim przeżyciem, pełnym niezapomnianych wrażeń i doznań duchowych. Jesteśmy wzruszeni zyczliwością, wspaniałym przyjęciem i troskliwą opieką jak w najbliższej rodzinie. Każdy dzień pobytu, każde spotkanie z zagłębiakami, cudownymi ludźmi pozostanie w naszej pamięci.

Szczególnie dziękujemy za umożliwienie nam uczestnictwa w uroczystościach obchodu Dnia Zagłady w dniu 19 kwietnia. Rozmowy, spotkania dają nam poczucie, że tak naprawdę wyjeżdżając do Polski zabraliśmy z sobą w sercach przyjaźń i ogromną wiedzę o naszym Zagłębiu.

Drogi Panie Przewodniczący, na Pana ręce składamy podziękowania dla wszystkich osób, które poświęciły nam czas i opiekowały się w czasie pobytu. Przesyłamy pozdrowienia dla wszystkich członków Związku Żydów Zagłębia. Z niecierpliwością czekamy na kolejne spotkanie z przyjaciółmi z Izraela.
Toda raba. Szalom

Adam Szydłowski
Miroslaw Starzyński

*Adam Szydłowski
Miroslaw Starzyński*

Odkrycie w Będzinie

List od Fundacji Jona

Drodzy nasi przyjaciele!

W dniu 7 lipca br w kamienicy przy ul. Potockiego 3 dokonano wyjątkowego odkrycia. Podczas spotkań z byłymi mieszkańcami naszego miasta wielokrotnie przewijał się wątek istnienia bożnicy **Mizrachi**. **Dopiero wspomnienia**

Menachema Liwera (Izrael) oraz Sama Goldowskiego (USA) doprowadziły członków Zarządu Fundacji Jona, Adama Szydłowskiego i Mirosława Starzyńskiego, oraz przedstawicieli Urzędu Miejskiego na wskazane miejsce. W pomieszczeniach dwóch piwnic, mimo upływu czasu zostały odkryte freski, przedstawiające sceny ze Starego Testamentu, oraz zachowane w prawie idealnym stanie dwie kolumny z dawnej bożnicy.

O odkryciu został powiadomiony Żydowski Instytut Historyczny, oraz Wojewódzki Konserwator Zabytków.

(Adam

Szydłowski)

WIADOMOŚCI Z ZAGŁĘBIA

Plac Bohaterów Getta Będzińskiego

Związek Żydów Zagłębia zwrócił się do władz miejskich w Będzinie o uczczenie pamięci bojowników getta, poprzez nadanie nazwy ulicy w mieście w którym walczyli z

hitlerowcami i zginęli członkowie żydowskiej walki podziemnej w latach okupacji.

W odpowiedzi otrzymaliśmy niżej publikowane pisma:

PRZEWODNICZĄCY RADY MIEJSKIEJ W BĘDZINIE

15-004 Będzin, ul. 11 Listopada 20, tel. 267-67-00, 267-70-41 do 48 wew. 246, 252
www.miejska.bedzin.pl e-mail: urzadn@bedzin.pl

Będzin, 15 kwietnia 2004 roku

Szanowny Pan
ABRAHAM GREEN
Przewodniczący
Światowego Związku Żydów Zagłębia
Tel Aviv - IZRAEL

Szanowny Panie Przewodniczący,

serdecznie poinformował, że z dużym zainteresowaniem przyjąłem propozycję nadania imienia Bojowników lub Bohaterów Getta jednej z ulic w będzińskiej dzielnicy Kamionka. Historia naszego rodzinnego Będzina bowiem to przez wiele wieków historia życia ludności żydowskiej w Będzinie.

Dlatego po przeprowadzeniu niezbędnych konsultacji merytorycznych z przedstawicielami władz samorządowych miasta, w tym z Panem Radnym Pawłem Białym, Prezydentem Będzina, mogę przekazać informację, że najprawdopodobniej na posiedzeniu nr. na sesji Rady Miejskiej będzie rozpatrywany projekt uchwały o nadaniu imienia Plac Bohaterów Getta Będzińskiego położony w placówce w dzielnicy Kamionka. Po podjęciu takiej uchwały przez radnych niezwłocznie prześlę ją na Pana rece.

Serdecznie pozdrawiam

PREZYDENT MIASTA BĘDZINA

Będzin 19.04.2004r.

Szanowny Pan Abraham Green
Przewodniczący Światowego Związku Żydów Zagłębia

W dniu dzisiejszym Dniu Pamięci Holocaustu, pragnę przejąć sprawy mojego głębokiego szacunku i przynajmniej o zagłębiu obywateli naszego miasta Będzina, Żydów z całego Zagłębia i Polski. Łączę się z wyrażeniem szczerze przeżywanego żalu, żałuję, że nie udało się uratować wszystkich Żydów, którzy zginęli w obozach i w gęstym lesie, nie udało się uratować wszystkich Żydów, którzy zginęli w obozach i w gęstym lesie.

W tym wyjątkowym dniu, chciałbym przedstawić wyjątkiem członkom Światowego Związku Żydów Zagłębia, byłym mieszkańcom miasta Będzina, Żydziakom, iż w sprawie dyplomatycznej podjętych przez Urząd Miasta w Będzinie, w dniu 1 maja 2004 r. na sesji Rady Miejskiej, z okazji przejęcia Polski do Unii Europejskiej – zadanie podjęto uchwała w sprawie nadania nazwy placu im. Bohaterów Getta Będzińskiego, w dzielnicy Kamionka - Izraelka.

Mam nadzieję, że spełniając Pańską prośbę uhonorujemy bohaterów Żydów, ich rodziny, ich opiekunów i przyjaciół Żydów i w obozach zagłady. Plac Bohaterów Getta Będzińskiego będzie stanowił wyraz szacunku i pamięci o bohaterach żydowskiego ruchu oporu, obywateli naszego obojczyka. Jako jest Żydem, Miłuję to dla przodków poleceń będzie smutną, ale prawdziwą i historyczną sprawą. Żyję i kolokacja, nie są wyrażeniem by nigdy nie było doświadczenia i tragedii.

Również w tym roku dzięki staraniom władz miasta, Gminy Miasteczko Żydowskiej z siedzibą w Katowicach, Fundacji "JOM" zostaną rozpoczęte prace przy renowacji i odbudowie żydowskiego cmentarza żydowskiego na Górze Żanikowej w Będzinie.

Jestem przekonany, iż rozpoczęta wzniesienie budowli poświęcony przez mieszkańców miasteczka *Abraham Green*, obywateli naszego miasta oraz Miasto pamięć o bohaterach straszy, pozostanie nam na zawsze cmentarzem naszych obywateli.

Prezydent Miasta Będzina

42-500 Będzin, ul. 11 Listopada 20 tel. (+48 32) 267-70-41 do 7
fax. 267-82-19

Z zagłębiowskiej prasy

Plac ku czci bohaterów

Będzin. Radni miejscy podjęli uchwałę o nadaniu nazwy placowi położonemu w rejonie ulic Józefa Podsiadły i Wincentego Pola.

Wybrana nazwa brzmi: **Plac Bohaterów Getta Będzińskiego Będzińskiego.**

Przyjęcie tej uchwały to nasz wyraz szanowania pamięci o tragedii, holokauście będzińskich rodzin żydowskich, gehennie tysięcy osób, które zmuszono do ostatniej drogi od getta na Kamionce po pięć Auschwitz- Birkenau - tłumaczy Tomasz Delowski, naczelnik Wydziału Rozwoju Lokalnego będzińskiego Urzędu Miejskiego.

Wcześniej z prośbą o upamiętnienie dramatycznych losów będzińskich Żydów zwrócił się do będzińskich radnych Światowy Związek Żydów Zagłębia.

Prześladowania Żydów w Będzinie zaczęły się już w kilka dni po wybuchu II wojny światowej, w nocy z 8 na 9 września 1939, od spalenia tutejszej synagogi. Zakończyły się natomiast ostateczną deportacją do obozu Auschwitz w lipcu 1944 roku. Będzińskie getto symbolizuje także zbrojny opór. Niecałe sto metrów od tego właśnie placu Frumka Płotnicka i Cwi Brandes wraz z grupą młodych Żydów stawili heroiczny opór i zginęli od kul faszystów.

Ustanowienie Placu Bohaterów Getta Będzińskiego będzie uhonorowaniem tego bohaterskiego czynu, symbolem pamięci o ponad 30 tysiącach zamordowanych Żydach zagłębiowskich, a także o tych cudem ocalałych, żyjących obywatelach Będzina - uzasadnił uchwałę naczelnik Tomasz Delowski.

A milestone and memories at Holocaust museum

The following are reminiscences from the 10th anniversary of the opening of the United States Holocaust Memorial Museum in Washington, D.C., in November 1993.

By BERNICE EISENSTEIN

I meet a woman who is here at the gathering and she tells me her story of the family she lost, of her internment in Auschwitz. As I leave her, she kisses me, and she says, "Say hello to your mother from Auschwitz." Greetings extended through me from one woman to another who have never met and never will, but who are the same.

She is just one of the people I have been lucked to meet in Washington.

I see another woman and I go up to her: "Did you know my father? Did you know Ben Eisenstein?"

She opens her eyes in surprise and recognition. "Your father ran a canteen in Bergen-Belsen after the war. I knew your father well. My husband was his friend. I see his face now."

She lets me take her into my arms so that I can hold on to this moment, hold her memories of my father whom I have missed for more than a decade. I take her picture so that later, at home, and when I am ready, I can do a portrait of her, and then in my own way, I can recreate what I have learned.

I came to Washington for the weekend, Nov. 1 and 2, to join 7,000 others at the tribute organized by the United States Holocaust Memorial Museum to celebrate its 10th anniversary. The museum has called it a "reunion of a special family," and that is what I found—family.

I have always avoided crowds and adhere to the philosophy of Groucho Marx: never join anything that would have me for a member. But this was different. This will always be different.

My parents are survivors of the Holocaust, survivors of Auschwitz, and I grew up in Toronto only knowing "The Group," my parents' friends, who, like them, had survived the war, all marked with numbers on their left arms, "Gócsies" in this New World, refugees who made Canada their home. Today they are old, and their presence has been reduced since many have died.

I went to Washington to meet people for the first time, knowing that I would never see them again. A child of survivors hears a Yiddish mantra all through the years of being raised—"Gedenk, Remember!" The word is spoken as an imperative. And its echo makes us with a responsibility that takes a lifetime to understand. Remember what?

We remember the stories our parents have chosen to tell us, or are able to tell us. More often we hear about life just after the war, about Bergen-Belsen, the displaced persons camp they lived in until they could leave Europe.

And sometimes, at a family gathering, at a dinner, on a Jewish holiday, there are stories about a parent's experience in the camps. We learn about typhus, lice, selections, beatings, hunger, who was helpful, who was not. We learn that there were Germans who helped Jews, hid them, brought them food; and we learn about the madness of liberation, the dis-

belief—there was nowhere to go, there was no home to return to.

Without our parents' knowledge, or even their understanding, these stories have given both to the sensibility of how we, the children of survivors, perceive the world. There are nightmares, fear of exclusion, discomfort when hearing German or Polish spoken, even if the words spoken are of a gentle nature.

We have questions that go unasked or unswayed or partially responded to before the interruption of tears: What were your parents, our

grandparents, like? What did you do to try to save your sisters, your brothers? How could you start another family, marry and have children, after losing the first ones even before the war? How can you still believe in the idea of goodness and kindness and freedom after you have been stripped, shaved and enslaved? After you have been made into ashes.

This is our legacy, our inheritance. Each survivor is marked as a Lamed-vav (the Hebrew numerology for 36). According to ancient Jewish tradition, the world rested upon 36

Unknown Just Men who bear the sorrows and sins of the world, the Lamed-vav, who are indistinguishable from other men and often do not even recognize themselves in the role that has been placed upon them.

"The Lamed-vav are the hearts of the world multiplied, into which the griefs of humanity are poured into one receptacle," André Schwarz-Bart wrote in his book, *The Last of the Just*.

There is a classic tale, Schwarz-Bart tells: "When an Unknown Just rises to Heaven, he is so frozen that God must warm him for 1,000 years between his fingers, before his soul can open itself in Paradise. And it is known that some remain forever inconsolable at human woe; so that even God himself cannot warm them. So from time to time the Creator sets the clock of the Last Judgment forward by one minute."

Perhaps the Last Judgment will never occur, since I now believe that the clock is constantly being adjusted, minute by minute, inconceivable soul to inconceivable soul.

The survivors I knew did not want their children to stand beside them in their remembrances of what had been done to them. As parents, they did not want their children to know the full price that had been exacted on their lives. Yet as children, as adults, we are told to remember. And so we become unwelcome guests, guests passing underneath the sign: *Arbeit Macht Frei*. And we look to reunite with family members we have not met, and to take the hand of a parent and whisper in their ear, "We see here, we have always been here with you."

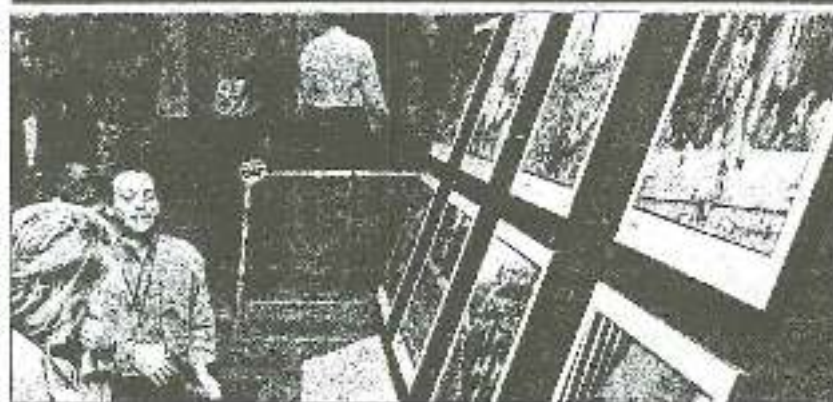
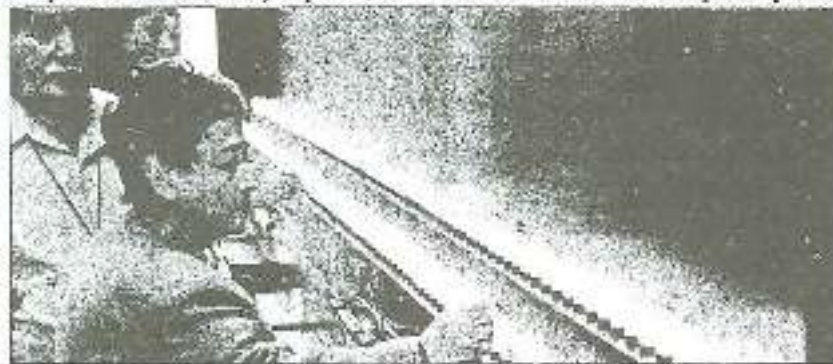
The Holocaust Museum welcomed nearly 7,000 people for its anniversary—2,000 survivors, their children and grandchildren, their literati and those who lost family members in the Holocaust. The walls of the museum create a profound experience, of emotion and education, and carefully and eloquently guide its visitors through the story of the Holocaust.

I hear this building speak to my parents, to all their friends, and to me and to my children and to the world, when I am in the Hall of Remembrance, the last room to enter after touring the museum: "Only guard yourself and guard your soul carefully, lest you forget the things your eyes saw, and lest these things depart your heart all the days of your life, and you shall make them known to your children, and to your children's children." These words inscribed on the wall are from Deuteronomy have presided over our coffines, unheeded, and we have been deaf to their instruction. I am made small within the grief that I feel.

I leave Washington the next day. As the bus enters the Lincoln Tunnel, just before arriving in New York City, I see a banner hanging over one of the arched entrances: "Never Forget." Surprised, I look again and see a date: 9/11. We have indeed forgotten if these two words become a repeated refrain that is constantly updated.

As children of survivors, we remember. And we will forever try to warn the souls of our parents so that one day there is no shame in our hearts for having looked away, for our inability to imagine something other than what has always been.

Bernice Eisenstein is a freelance editor and illustrator in Toronto.

Some 7,000 people attended the museum's 10th anniversary. The activities of the day were varied. Some lit memorial candles in the Hall of Remembrance; some danced in inter-generational celebration; and others, below, viewed the displays on contemporary genocide and crimes against humanity.

[Photos courtesy of US Holocaust Memorial Museum]

Bernice Eisenstein, daughter of Regina Eisenstein, granddaughter of Moshe @ Mechale Oksenhendler of Bendin

Table of Contents

Articles in Hebrew

- Shlomo Nezer, "Zaglembe Communities at the last decade – 1930 – 1939" – Zaglembe Jews before the Holocaust
- Alter Welner, "Chaim Nachman Bialik in Sosnowiec" – the famous poet had lived three years in Sosnowiec
- Hanit Reiter – Gitler – "Here in Birkenau (poem)"
- The Liver Family of Bendin (Pinkas Bendin, p 351)
- Zvi Danziger, "Sosnowiec I know..." – memories of the "Mizrachi" school in Sosnowiec
- Jakob Zim (Cymberknopf), "Rabbles and Light", a book review on Zim's new book submitted by Alter Welner

- Dalla Karmon, "Commemorating Zaglembe Communities at Ramat Hashail School"
- Haddasa Kantor, "Do not Forget!" the organization's connection with Ramat Hashail School and its student.
- visit to Poland on the last tour

Articles in Polish

- "Commemorating the Ghetto Heroes in Bendin" – articles out of the Polish press
- "An Old Bek Midrash was discovered in Bendin" – articles out of the Polish press

A letter from Toronto

Over the years the Israeli Zaglembe Organization continues to be faced with threats and challenges, not only to survive each day, but to counter and overcome the murderous terrorists. Always under attack, it requires great strength and courage to live in a world of violence, turmoil and threats.

Our Zaglembe brothers are able to take the time to involve themselves and published this wonderful Zaglembe Zeitung, sharing in it the news of its message all over the world bringing us all closer to the land and the people of Israel as well, most important to the survivors children and grandchildren.

We rejoice when you celebrate interesting gatherings, holidays and events in general. We are overwhelmed when we hear of your plans for the future. We admire how you demonstrate with pride and courage, inviting the world of Zaglembe members to join you in journey of connecting one another.

All I wish to say is "Yishare Koach" (thank you). Recently it was my pleasure, with my sister Regina to give a special reception in my home for Mr. Abraham Green and his lovely wife. Present were members of the Zaglembe executive. It was most rewarding that seven active members of the second generation of survivors attended the special meeting. Taking an active part in debate of the memento discussion as how to invite more young peoples to take an active part in the legacy.

מופגש קבוצת זאגלמבע סטורונטו
A gathering of Zaglembe members in Toronto

We are all listened with great interest to Mr. Green's report in which he brought greetings from our Iantzeit and their families, ending his talk by urging us to "Come to Israel".

Shalom! "Am Israel Chai!"

With love,

Jenny Eisenstein (Oksenhendler)

Holocaust Memorial Day Yom Hashoa Service – April 10, 2004

As in every year, a ceremony was held at the Memorial Site in Modiin, the topic of which was "Passing on Zaglembe Jewry heritage and the task of commemoration to future generations".

Thousands came to Yad Hazkaron - four generations Zaglebians, Knesset members, public figures, senior police officials, soldiers and many guests including youths.

A short military ceremonial drill conducted by a squad of soldiers from a nearby IDF base was followed by the traditional lit of the torches.

Cantor Arie Brown, who conducted the religious part of the memorial service, chanted the prayers. "Yizkor" was said by Itzhak Greengrass and "Kadish" by Zvi Landau.

The following persons spoke at the ceremony: Mr. Reuben Rivlin – chairman of the Knesset, Prof. Shewach Weiss – chairman of Yad Vashem Council, Miss Ayala Avidov – second-generation of Zaglembe and Mr. Abraham Green - chairman of Zaglembe World Organization.

The "Zil Yarak" chore conducted by Martin Moskowitz provided the artistic program.

First, second and third generation of Zaglembe Jews participated in recitations of poetry and prose. The ceremony was conducted by Varda Greenberg (Toblash) and Shelomi Karib (Krawinski), both second generation

יום השואה תשס"ד
Yom HaShoa 2004

The Second Generation

From the speech given by Ayala Avidov, at the Holocaust Memorial Service

I am greatly honored to be standing here before you, and to be the first of my generation to speak on behalf of second-generation survivors, at this important day.

We are the generation, to whom the words "grandfather" and "grandmother" were foreign. But we learned to speak these with our children.

We are the generation that everyone older than our parents received the honorary degree of "aunt" or "uncle", and with that, all their children became "cousins".

And so, as a result of this, I did not understand how my Aunt Chancka, who I took for granted as my mother's sister, had the same first name as my mother, but different last names. Over the years I discovered that both Chankas had met on the way to a concentration camp, and that through the years, they grew closer to one another, to the point that they felt and considered themselves sisters.

We are the generation, that through our existence we commemorate the survival of our people, their strength and connection to this land and country. And our parents strong desire to live through the carnage, and to continue to survive and to lead a full life.

My friends, members of the second and third generation who today, fill this square which faces the Valley of Names, their presence here, today is the dignity and respect that both victims and survivors deserve.

We are here because of our love for our parents, and our desire to stand beside them, because of our longing, that does not grow weaker with the years, for grandparents, and aunts and uncles that we have never met. Our closeness that we have gotten to these characters is only the fact that we carry their name. And for those of us that had the privilege of visiting our Grandparents house, we felt, if for but a few moments, physical closeness too.

With the feeling of loss, we learned to live from an early age. From the day we returned home from the nursery with that piercing question: "Why on my birthday, don't I have any grandparents?"

We are here in words as well as actions, to insure that the mitzvah of remembrance is upheld for generations to come.

And from this I call out to all who feel like us, to come and join the active members in any way that you find to be right.

Ayala Avidov, from the House of Shlesinger (Bendin) and Varnik (Sosnowiec)

Melbourne remembers Tisha B'Av

By : Esther Kister

More than 100 Zaglembe, including survivors, and a pleasing number of second and third generation attended the 61st Yiskor at the Jewish Holocaust Museum and Research Centre in Melbourne. Addressing the audience, chairman for the afternoon, Alex Grossman began by welcoming a number of 2nd generation members to the committee. He said that the committee of survivors had been dwindling and they were concerned that they would not be able to continue to fulfil their pledge to their late president David Apfelbaum to continue to commemorate the liquidation of Zaglembe Jewry. In addition to organising the yearly Yiskor, the committee's new project was to try to translate parts of the Pinkas Zaglembe Book into English.

The Yiskor retained the traditional format of the recital of prayers; candle lighting ceremony and various presentations by Zaglembe members. Acknowledging the problem of attracting the 2nd and 3rd generations, the committee decided to increase the involvement of as many different members as possible into the program. Hence family groups who had lost loved ones during the past year lighted memorial candles and future speakers will be sought more widely from the large pool of talented and diverse Zaglembe members that exists in Melbourne.

דסור 61^ט פאר זאגלעבע מרטירס
"Yiskor" for Zaglembe Martyrs in Melbourne

The main speakers were Professor George Hampel and Tania Silver.

Law professor George Hampel recounted his early biography. Born in Warsaw in 1933, his mother nee Rozenes came from Sosnowiec. When the Nazis marched into Warsaw a non-Jewish family friend came to their home, told the family to get into the car immediately and drove them to the border. Compared to the plight of those who remained in Poland, the family were very fortunate to have spent the war years in Russia, which Hampel described as relatively easy for them. Returning to Poland after the war they failed to find any remaining family and given a choice of migrating to USA, Canada or Australia, his parents chose Australia, the furthest place from Poland. Prof Hampel who is a former Chief Justice of the Victorian Supreme Court said that he would never have achieved this position in Poland. Noting that so many high achievers in the Australian legal profession stemmed from Sosnowiec, he quipped that there must have been something in the water. He mentioned Jim Spiegelman, Chief Justice of New South Wales, Michael Rozenes Chief Judge of the County Court of Victoria and Arie Freiberg Dean of law, Monash University as Zaglembe landsman.

Continuing the theme of personal journeys, Tania Silver, 2nd generation, took the audience on her visit to Poland as a participant of the first Adult March of the Living. Tania had always imagined Poland in black and white and very bleak. In the pre-March briefings, she was told, "Remember Poland is a country like all others. It has birds, it can have a blue sky and the grass is green." But there was that other voice from her childhood saying, "remember Poland is a graveyard and where ever you go, there will be echoes of the Holocaust".

Tania visited her family's hometowns of Zawierca and Kromolov. Zawierca had a prewar population of 5000 Jews out of a total population of 50,000. A large number including Tania's mother Fela Norich (nee Shtybel) and uncle, Harry Shtybel who sadly died 2 weeks ago, survived the war as they were sent to forced labour camps early on. However their parents and 4 siblings died in Birkenau following the liquidation of the ghetto.

Tania visited Zawierca with her mother's memories of the sweet smell of the challot from her parents' bakery, and the pandemonium in the streets before Shabbos. But when she got there, there was nothing.

The shule was now an electrical shop, the Bet Yaakov school attended by her mother was gone, and although all the other houses still stood in her family's street, her mother's home was demolished some time ago to widen the intersection. Ironically although there was no sign of anything Jewish in this formerly vibrant Jewish community, it was intriguing to visit the cemetery, which is being maintained by a Polish caretaker hired by a group of survivors. The cemetery, which was in use between 1901 and 1939, is catalogued and a list of recorded tombstones is available.

She also visited Kromolov, her grandparents' birthplace. The town was full of abandoned houses belonging to Jews who had lived there previously and the cemetery was largely inaccessible and overgrown with trees and bushes.

Tania's overwhelming conclusion was that Poland is a graveyard. "Wherever we went, what ever we saw, we saw the death of a people. We cried in those cities, we cried in the death camps, by the barbed wire, at the platform in Birkenau and wherever we went we said Kaddish.

Tania ended with a moving reading of a postcard written by her grandfather Leizer Shtybel and family to his daughter Fela on 9 May 1942 while he was still in Zawierca and she was in the forced labour camp in Oberalshtat Czechoslovakia. The postcard is one of a number that has recently been translated into English

9.5.42

Dear loyal daughter Fela,

Just to let you know today we received your postcard and we are rushing to reply and hoping this card will find you in the best of health. Dear daughter, what can I write to you. In Waternau (Zawiercie) this week a lot happened. We were ordered to leave our city not only our city but also Bedzin and Sosnowiec etc. but thank Heaven that order was reversed. Otherwise we are healthy and with parnosse we are somehow managing.

From Herschel we received some clothing.

Dear sister just to let you know that Gele has returned home. For how long we do not know. She was forced to come home because she didn't have a photo permit to stay.

Dear sister, I have to rush because soon it will be Shabbos and father has urged me to finish quickly.

Karola said she is finding it was safer in camp than it is at home. She was very scared. This week I couldn't concentrate on writing to you because this week is Tisha B'Av and the whole city was fasting hoping that this will help us to remain at home. We are predicting a lot will happen this week. I will write to you next week and tell you all about it.. We all send you all the best.

L. Shtibel

A guten Shabbos

The other speakers were regular contributors Fela Steinbock, a survivor who every year prepares a very moving piece in Yiddish and Eva Teitelbaum who recited a poem in Yiddish and English.

The afternoon was deemed to be very successful with a number of young people offering to participate in the program next year. A database has been established and every effort will be made to keep in touch more closely with local members and with the worldwide Zaglembe family.

The Melbourne Zaglembe committee members are: Alex Grossman, Motel Kinderlerer, Cesia Singer, Nathan Zajdband, (survivors) and 2nd generation Arie Freiberg, Helen Gelber, Esther Kister, Rebecca Krycer and Eva Teitelbaum.

Dear Friends and Fellow Zaglemians,

A year ago, a delegation of almost fifty individuals, embarked on a visit to Zaglemie and other sites in Poland. The delegation was diverse in character and included members of the first and second generations, as well as 9 grandchildren, members of the third generation.

In our Newsletter, Zaglemier Zeitung No. 13, published on Rosh Hashana 5764, we reported the details of a successful trip to Bendin. We wrote, "Thus we completed our moving trip to Bendin with a promise of the Poles to name one of the streets in the Ghetto area after the Ghetto heroes."

I am now happy to report that our request for commemoration has been answered. The Mayor of Bendin and the Chairman of the city council informed us that the city square in the Kamionka Ghetto area would be renamed the "Ghetto Heroes Square". The unveiling ceremony will take place on October 4, 2004, and will be attended by the civic leaders of Bendin & the Province, Mayors of Zaglemie towns, leaders of the Jewish "gemina" and members of our delegation who will represent the Zaglemian Jewry. The following day, a meeting is scheduled for a delegation of youngsters from Israel and pupils of the "Wispiarski Lyceum", formerly the Jewish Firstenberg Gymnasium.

All the ceremonies and cultural events are being organized by the Bendin municipality and the "Jona" Fund – Center of Jewish Culture in Bendin and Zaglemie, headed by Adam Szydlowski and Miroslaw Starzynski.

The delegation leaving for Zaglemie will also visit Bendin and other sites in Zaglemian cities. We will visit the graves of our forefathers in all the cemeteries of Zaglemie. We will visit Jewish sites in the Susnowiec region and I hope that we will find the commemoration plaques on some buildings where the Jewish institutions formerly operated.

Dear members, in recent years, we have sent many delegations to Poland and conducted numerous visits to Zaglemie. I know that these visits make some members among us, particularly members from overseas, feel uncomfortable. I would like to reiterate and note that the main aim of our organization are commemoration and the impartation of our heritage to the next generations.

On the issue of remembrance, we have done so much in this area: the Memorial at Modin, the Ash Tombstone at Nachalat Yitzhak, the Clubhouse on Frishman Street and more recently, a street in Tel Aviv has been named after the Zaglemian communities. There is no doubt that we have appropriate memorialized Zaglemian Jewry in Israel, far beyond other parallel organizations.

Of course, this does not allow us to rest on laurel leaves. It is our duty to commemorate Jewish sites in Zaglemie. Therefore, we must take the steps necessary to perpetuate the synagogues, schools, hospitals, orphanages and other institutions in the region.

However, we have first taken steps to renovate seven cemeteries in the region and, to this end, we have worked with various entities and organizations as well as private benefactors. With their help, we have renovated these cemeteries, with the exclusion of the old cemetery in Bendin, which is currently undergoing renovations. These cemeteries are the main reason for our periodic visits to Zaglemie. Most of the members of our generation of survivors have no graves for their fathers and mothers. Our parents were killed in Auschwitz or other concentration camps and so we visit the cemeteries in Zaglemie, visit the graves of our grandmothers and grandfathers and other family members.

On the issue of heritage, members of the second generation have been active in all areas of our organization for many years now. It appears that the time has come to try and interest the members of the third generation in our organization's activities as well.

In any case, my dear friends, we are doing all that we can to ensure that the heritage of Zaglemian Jewry is passed on from one generation to the next.

At the close of the year 5764, I wish all Zaglemian Jews and their families in Israel and overseas, a Happy and Health New Year, a year of peace and prosperity. I heartily wish that the coming year will be a year of peace for all those near and far.

Abraham Green

Chairman of the Zaglemie World Organization

Reflections on the March of the Living

By : Roman Ziegler (Ontario Group)

Roman Ziegler was born in Dombrowa Gor, Poland. The youngest of eight children and the sole survivor of his family.

After spending 31 month in three slave labor and one concentration camps, he was liberated by the Russian army on May 8th, 1945. In June 1948 he arrived in Canada with a group of Jewish orphans.

In 1958 he married Miriam who is also a survivor; they have three children and four grandchildren.

Roman is a member of the Toronto Zaglemie Society for the past 30 years.

In 1982 he joined the Holocaust Remembrance and Education in Toronto (HRE), in order to pass his legacy of the Holocaust to future generations. He became a survivor speaker, speaking to high schools universities and other groups. Roman received many citations and certificates of appreciation from various high schools and universities. Among them being honored in 2000 by the federal Government of Canada and in 2003 by the Province of Ontario for many contributions to Canadian Society.

In 1996 he was invited to participate in the March of the Living as a survivor speaker. The following year he wrote a short story about the trip called "Reflections on the March of the Living 1996" This story also appeared in the book "Voices from the Heart".

Fragments of Roman Ziegler's story:

When I was invited to join the March of the Living (MOL) as a survivor chaperone, I found myself in a dilemma. I had mixed emotions about revisiting Poland. I asked myself many questions. Where was I going? Was it a trip back to my roots? What roots? I had been uprooted. The Nazis murdered my whole family, so it could only mean one thing... a trip back to hell!

And yet I knew I had no choice... As a survivor, I have an obligation to tell the story of my life, to pass on my legacy to future generations. I decided to accept the invitation to join the students on MOL.

This trip became one of the most memorable experiences of my life.

In the afternoon, we proceeded to visit the infamous Maidanek Camp, which is the only camp that was captured by the Russians completely intact. Before arriving at Maidanek, I tried to visualize the effect the sight of the camp would have on me. I reasoned, after all, it's more than fifty years since, besides I am involved with holocaust remembrance and education, and often speak to students on the subject of my wartime experiences. Therefore, the effect should be minimal. Well, all I can say is I was never more wrong in my assessment.

When we entered the camp, I was faced with a pile of ashes (17 ton) with pieces of human bones protruding from it. It was almost like being struck by a bolt of lightning. I felt paralyzed. It took several minutes before I could move, I was overcome with grief. Unable to face anyone, I managed to get an enclave where I found a spot to light a candle. I wanted to say Kaddish but was unable to speak the words of the prayer. Tears were rolling down my face. It took awhile until I regained my composure and rejoined the group... In retrospect, I find comfort in the effect the exposure to the camp had on me. Would it be otherwise and not affect me at all, then it could mean only one thing – that I had been brutalized. If I had no feelings for human suffering than what kind of man would I be? Then the Nazis would have accomplished what they set out to do, turning me into a monster like they were.

Auschwitz was next on our itinerary. There, over six thousand Jewish students from around the world came together to participate in the March of the Living. This gathering was to show the world that we were here, that Hitler, yeemach shemo, did not succeed in destroying us completely. We the survivors rebuilt our lives and lighter with Jews from around the world, have taken our place among the nations in our ancestral home and country, Eretz Israel.

We entered the gates of Auschwitz with the archway above proclaiming "Arbeit Macht Fre" (Work Liberates). The sign should have read, "You are Now Entering The Gates Of Hell" that would have been much more appropriate.

And yet, even though we all felt pain at the lost and suffering of our loved ones, myself, having lost most of my family here, we experienced a degree of pride as we marched with the students from around the world as one people, as Jews under the banner of blue and white, with the Star of David upon it. The Nazis gave us the Yellow Star as a badge of shame, but we have changed it into a badge of pride.

After several speeches by representatives of the Polish and Israeli governments, a Cantor intoned the "El Malai Rachamim" and we all recited the "Kadish". We then visited the destroyed gas chambers and crematoria and some barracks.

We left Warsaw for Israel. We were going to our second home. Even though I had visited Israel on two previous occasions, there is still a feeling of euphoria when you put your foot on its soil. It's a feeling of homecoming.

All in all, it was a great experience that will stay with me for the rest of my life.

טקס אזכרה לקהילות זגלמביה - ט' באב תשס"ד

אברהם גרין, נציגת הדור השני איילה אבידב. קול של החזן הצבאי הראשי לשעבר, מר אריה בראון, הדוד והרטיס עם יאל מלא רחמים! ואנו, אשר ושמעון לבית פינמיצני מדומברובה, זכינו בכבוד לחניח את זר הפרחים של הארגון.

חובתנו לשמור ולהמשיך לקיים טקס זה וכך נעשה, למען יקרינו שאינם איתנו עוד, למען הורינו שהביאנו עד חלום ולמען ילדינו והדורות הבאים, כדי שחלמחים יילמדו ויזכרו לעד.

האבן הונו בנחלת יצחק נושאת את העבר האפל ואת תקוות הזכרון לעתיד.

אשר ושמעון ציבני (פינמיצ'ני)

טאב התכנסנו, כמידי שנה, למרגלות מצבת האפר לקדושי זגלמביה בבת יות בנחלת יצחק. התכנסנו כדי לזכור את יקירינו מקהילות זגלמביה, ביום נשלתו אל מותם במחנות ההשמדה. אנשי דור השואה החולמים ומתגעגעים הגיעו לשמוע, לשוחח, ולפגוש את אל שחלקו איתם את חימיהם ההם. אני ואחי שרק לאחרונה זכינו לתת יד לפעילות ההנצחה והזכרון של הארגון עמדנו משתאים, ואפילו נבוכים מול אלו שכבודותיהם הכלים, שרכו דרכם, לעמוד בשמש הקופחת, לחזיל ולמחות דמעה ולזכור!!!

הטקס אורגן וחונתה בפסחות ע"י יצחק גרינגרס. נשאו דברים מ"ד הארגון,

Zaglembie Organization's Flag

דגל ארגון יוצאי זגלמביה

תודה לבני הדור השני אשר יצאו שהעלה את רעיון דגל יוצאי זגלמביה וליאורה קולטון - אורי שעזרה בגרפיקה

Pinkas Bendin

In Light of the great demand for "Pinkas Bendin" that has been out of the market for many years now, we are reprinting that important book. We are checking the possibility of adding personal commemorations of family members that were killed in the Holocaust. The book will be a true copy of the original Hebrew and Yiddish edition.

If you are interesting in commemorating family members or purchasing "Pinkas Bendin", please let us know until the end of November 2004, by fax - 972 - 9 - 9542258.

פנקס בנדין

לאור הדרישות הרבות ל"פנקס בנדין" שאול לחלוטין מהשוק מזה שנים אנו עומדים לתדפיסו מחדש.

אנו בודקים אפשרות להנציח בני משפחה שנספו בשואה בהדפסת המחודשת.

כל מי שמעוניין להנציח בני משפחה ואו לרכוש את "פנקס בנדין" פנה לאולם הארגון ברחוב פרישמן 23 ת"א (טלפון: 5270919 - 03) כדי שמכל להיערך בהתאם.

שנה טובה ומאושרת,
שנת שלום ובטחון
שנת שגשוג והצלחה!

מאחלים

הנהלת הארגון ומערכת עלון זגלמביה

Wishing you a Wonderful Year
Filled with health, and inner peace!

Zaglembie World Organization

60 שנה לשחרור

ארגון יוצאי זגלמביה מתכנן אירוע חגיגי לציון 60 שנה לתום מלחמת העולם השנייה והשחרור מהמחנות והעדות המוות. האירוע מיועד ליוצאי זגלמביה בני כל הדורות בארץ ובח"ל ויועקיים ביום ראשון ה- 8 במאי 2005 באולם ריטיטל בת"א

60th anniversary

Zaglembie World Organization is honored to invite you to a festive event commemorating 60 years to the end of WWII and the liberation of the camps. The event will take place in Tel Aviv on May 8th 2005.

המערכת: אברהם גרין, אלונה ולנה, אשר מיצני, אנה צ'וויאקובסקה, יונה קובו-קוטליצקי, חרסה קנטור, חנית רייטו-גיסלר, עריכה גרפית וחדפסה: דפוס קוביאק

כתובת המערכת: ארגון קהילות יוצאי זגלמביה, פרישמן 23, ת"א 63561
מס' החשבון של ארגון קהילות יוצאי זגלמביה: בנק לאומי בת ים סניף מס' 861 חש' 33938/34

Zaglembie World Organization, 23 Frishman St., Tel Aviv 63561, Israel
For contributions: Bank Leumi of Israel, Branch No. 861, account No. 33938/34
yonakoba@netvision.net.il